

Čudna dekleta in ljubimke iz somraka¹

Abstract

Odd Girls and Twilight Lovers

Historian Lillian Faderman's text is taken from her book *Odd Girls and Twilight Lovers: A History of Lesbian Life in Twentieth-Century America*, which was published by Columbia University in 1991. For the present edition of the *Journal for the Critique of Science*, author's introduction and the first chapter are translated. Author is interested in, as she says, the development of love between women in America in the 20th century, beginning with the institution of the romantic friendship, which reached its peak at the turn from the 19th to 20th century, when an increasing number of middle-class women became, for the first time in history, capable to maintain themselves independently. The book is generally aimed at tracing the development of lesbian subcultures, while also trying to offer the views of those lesbians from both the past and the present who remained out of them, those whose lives have been held or are still held primarily or exclusively within the heterosexual communities and can be understood as lesbian just because of their secret sexual identification.

Keywords: lesbian history, romantic friendship, sexual identification, lesbian subcultures, modern lesbian identity

Povzetek

Besedilo zgodovinarke Lillian Faderman je povzeto iz njene knjige *Čudna dekleta in ljubimke iz somraka: Zgodovina lezbičnega življenja v Ameriki v 20. stoletju*, ki je izšla leta 1991 pri založbi Univerze Columbia. Za pričujočo številko *Časopisa za kritiko znanosti* sta prevedena avtoričin uvod in prvo poglavje. Avtorico zanima, kot pravi sama, razvoj ljubezni med ženskami v Ameriki v 20. stoletju, začenši z institucijo romantičnega prijateljstva, ki je dosegla zenit ob prelomu iz 19. v 20. stoletje, ko se je večje število žensk srednjega razreda prvič v zgodovini lahko začelo neodvisno in samostojno preživljati. Knjiga na splošno sledi razvoju lezbičnih subkultur, obenem pa skuša ponuditi tudi poglede tistih lezbijk tako iz preteklosti kot iz sodobnosti, ki so ostale zunaj njih, tistih, katerih življenja so potekala ali še vedno potekajo predvsem ali izključno v heteroseksualnih skupnosti in ki jih lahko razumemo kot lezbična le zaradi njihove skrivne seksualne identifikacije. Omenimo naj še, da je v slovenskem jeziku že leta 2002 pri založbi Škuc Vizibilija izšlo delo Lillian Faderman *Več kot ljubezen moških: Romantično prijateljstvo in ljubezen med ženskami od renesanse do sodobnosti*.

Ključne besede: lezbična zgodovina, romantično prijateljstvo, seksualna identifikacija, lezbične subkulture, moderna lezbična identiteta

¹ Članek Lillian Faderman je preveden iz njene knjige *Odd Girls and Twilight Lovers: A History of Lesbian Life in Twentieth-century America*, ki je leta 1991 izšla pri Columbia University Press. Za pričujočo številko *Časopisa za kritiko znanosti* sta prevedena avtoričin uvod in prvo poglavje. V slovenskem jeziku je sicer leta 2002 pri založbi Škuc Vizibilija in v prevodu Nataše Velikonja že izšlo delo Lillian Faderman *Več kot ljubezen moških: Romantično prijateljstvo in ljubezen med ženskami od renesanse do sodobnosti*.

Leta 1843 je ameriški avtor William Cullen Bryant za *Evening Post* napisal esej, v katerem je navdušeno opisoval izlet v Vermont, kjer je poleg naravnih lepot imel priložnost opazovati čudovito »žensko prijateljstvo« med spoštovanima »deviškima damama«. V svojem neskončnem občudovanju para, njenega mirnega in ljubečega razmerja ter opisovanju njune zgodovine ni bil osamljen:

V mladih letih sta se odločili postati družici za vse življenje in ta zveza, zanju nič manj sveta, kot je poročna vez, je vzdržala v nezlomljeni harmoniji štirideset let, v katerih sta si, ko sta bili zdravi, delili zanimanja in užitke in človekoljubna dela, v času bolezni pa nežno skrbeli druga na drugo. ... Spali sta na isti blazini, imeli sta skupno denarnico in prevzeli sta poznanstva druga druge. ... Povedal bi vam o njenem domu, obdanem z vrtnicami ... in govoril o prijateljski pozornosti, ki jim jo njuni sosedje, ljudje prijaznih src in preprostih običajev, radostno podarjajo. (Bryant II. in Voss, 1977: 238)

Če bi bil takšen opis ljubezni med ženskama objavljen v ameriškem časopisju stoletje pozneje, bi urednikova miza gotovo bila visoko naložena s pismi o nemoralnosti v Vermontu (spati na isti blazini!), ženski, o katerih je bil govor, pa bi tožili Bryanta zaradi klevetanja, da bi oprali svoji dobri imeni. Toda leta 1843 sta bili dami počaščeni, časopisno bralstvo pa očarano.

Skozi ta primer in na stotine drugih, ki so jih socialni zgodovinarji do danes že dodobra popisali, je očitno, da so bila ženska intimna razmerja v preteklosti in razen v 20. stoletju univerzalno podpirana. Okrog teh razmerij je bilo seveda postavljenih nekaj družbenih omejitev. Če je, denimo, mimo prišel primeren moški, ga ženske niso mogle poslati naprej po njegovi poti v prid ženskemu romantičnemu prijateljstvu; niso mogle upati, da bi lahko našle donosno zaposlitev, da bi z njo za stalno podprle istospolno ljubezensko razmerje; ali da bi si lahko prilastile druge moške privilegije v podporo tovrstnemu razmerju; in nikakor niso smele nakazovati, da bi v njihovi ljubezni lahko obstajal erotični element. Onkraj teh pravil pa je bila ženska istospolna ljubezen – ali »romantično prijateljstvo«, kot je bila dolgo imenovana – v Ameriki spoštovana družbena institucija.

Kaj se je skrivaj dogajalo med ženskama, ki sta bili strastno povezani, tako kot sta to bili prijateljici Williama Cullena Bryanta, je seveda teže rekonstruirati od drže njihovih sodobnikov do tega, kar so mislili, da so videli. Pred našim časom je bilo le malo žensk, ki bi v svojih pisanjih dajale priznanja o seksualni ljubezni. Sodni spisi kažejo, da so ženske iz nižjih slojev, ki so bile ranljive za nadlegovanje kazenskih sodišč, včasih imele seksualna razmerja, za »spoštovanja vredne« ženske pa v Ameriki ne obstaja primerljiv zapis. Ker so na splošno živele v kulturi, ki je težila k zanikanju možnosti ženske avtonomne seksualnosti, bi lahko domnevali, da so mnoge negovale lastno aseksualnost. Četudi so se morda res poljubljale in objemale na isti blazini, pa njihovi intimni odnosi nikdar niso prestopili meja prave seksualnosti. A nekatere od njih je poljubljanje in objemanje gotovo vodilo k drugim stvarim in njihova medsebojna ljubezen ni bila nič drugačna od tega, kar bi 20. stoletje z gotovostjo opisalo kot »lezbištvo«.

Vendar pa takšen opis ljubezni med ženskami v preteklosti ni bil mogoč, saj je koncept o tem komajda obstajal. Četudi so se nekatere razvpite, razuzdane ženske predajale neizrekljivim dejavnostim z drugimi ženskami, pa ni obstajalo nič takega, kar 20. stoletje opredeljuje kot »lezbištvo«; obstajale so le redke ženske, ki so se vedle nemoralno in za katere se je mislilo, da živijo daleč onkraj meja dostojne ženskosti. Šele v drugi polovici 19. stoletja je bila oblikovana kategorija lezbijke ali seksualne invertiranke. Ko je ta kategorija začela na splošno označevati

osebo, pa so razmerja, kot je bilo tisto, ki ga je opisal Bryant, prevzela povsem drugačen pomen tako v družbi kot tudi pri udeleženi ženskah. Zdaj so imele vrsto konceptov in vprašanj (neprijetnih za mnoge od njih), s katerimi so morale temeljito preizprašati čustva, ki so bila v preteklosti sprejeta kot naravna in celo spoštovana.

Ta vprašanja in koncepti o »pravem pomenu« ljubezni žensk do drugih žensk so bili v večini 20. stoletja neizogibni. Zahtevali so odgovore in upravičevanja, o katerih se pred tem ni niti sanjalo. Ženska, ki je bila strastno navezana na drugo žensko, je bila v večini 20. stoletja – v nasprotju z dvojnicami iz preteklosti – prisiljena reagirati na enega naslednjih načinov:

1. Lahko je razumela istospolno ljubezen tako, kot da nima nikakršne povezave z razmerji med »pravimi lezbijkami«, saj so seksologi, ki so prvi identificirali lezbištvo in prenesli fenomen v javnost, trdili, da so lezbijke nenormalne ali bolne, »moški, ujeti v ženska telesa«, ona pa je vedela, da to pač ni. Ali je bilo njeno razmerje seksualno ali ne, pač ni bilo pomembno. Pomembno je bilo, da ni mogla ali pa ni hotela prepoznati svoje ljubezni do žensk po seksoloških opredelitvah lezbištva. 2. Lahko se je tako prestrašila svojih čustev do žensk, ki so bila zdaj sprejeta kot nenaravna, da se je prisilila, da jih zatre, da celo sebi zanika, da je zmožna strastne ljubezni do žensk. Svojo psiho je predelala na tak način, pri čemer ji je družba pomagala, da se ji je zdela privlačna zgolj heteročustvenost. Že ideja o telesni ali čustveni ljubezni med ženskami, takšni, kot so jo njene babice in njene prednice uživale kot nekaj samoumevnega, se ji je zdela skrajno odvrtna. 3. Lahko se je tako prestrašila, a ne svojih čustev, temveč reakcij skupnosti do njih, da je vse življenje preživela v skrivanju (»v klozetu«, kot se je to stanje začelo opisovati sredi 20. stoletja), živela dvojno življenje, lagala pred svetom, pred vsemi, razen pred svojo prijateljico, da so ji čustva, ki so pravzaprav prevzela boljši del njenega čustvenega življenja, tuja. 4. Lahko je sprejela definicije ljubezni med ženskami, kot so jih oblikovali seksologi, in se opredelila kot lezbijka. Četudi so jo te definicije ločile od preostalih žensk (tudi od žensk, ki niso bile čustveno, včasih pa tudi telesno nič drugačne od nje same), pa so ji prinesle tudi prednosti: sprejetje je pomenilo, da bo lahko živela ljubezen do žensk do konca življenja, ne da bi morala dopuščati, da ima heteroseksualno razmerje prednost pred istospolno ljubeznijo; pomenilo je, da lahko, pravzaprav *mora* poiskati načine, kako postati ekonomsko in družbeno neodvisna, saj se ni mogla zanesti na moškega, da bi jo podpiral in branil; in pomenilo je, da je svobodna in da lahko zato išče druge ženske, ki so prav tako sprejele takšno identiteto, in da bo sooblikovala lezbično subkulturo, saj ta ni obstajala, dokler ljubezen med ženskami ni bila opredeljena kot nenormalna in nenavadna.

Za večino žensk, ki so bile vzgojene tako, da niso kljubovale kulturni ideologiji glede sprejemljivega obnašanja, je ob prelomu stoletja začel biti mrtvaški zvon romantičnega prijateljstva (ki je morda tako ali tako bil preveč preprost, da bi preživel v naših kompleksnih časih), prav tako pa se je začelo dolgo obdobje splošnega zapiranja večine čustvenih možnosti med ženskami. Dragocene intimnosti, ki so jih lahko odrasle ženske uživale med seboj v preteklosti – spanje v isti postelji, držanje za roke, zaobljubljanje večne ljubezni, pisanje pisem v jeziku romanc – so postajale vse bolj obremenjujoče, nato pa redke. Četudi je feministično gibanje v zadnjih desetletjih te možnosti bolj ali manj znova vzpostavilo, se zgodovina ne ponavlja. Ljubezen med ženskami se v poznem 20. stoletju ne more več povsem skriti za tančico seksualne nedolžnosti, ki je označevala pretekla stoletja. Naš čas je prek dediščine Freuda in vseh njegovih duhovnih potomcev izjemno občutljiv glede seksa: ne glede na to, ali se strastno zapleteni ženski dandanes odločita, da se bosta identificirali kot lezbijki, morata proučiti možnosti

seksualne privlačnosti med njima in se nato odločiti, kaj bosta storili. Takšnemu seksualnemu preizpraševanju bi se v preteklosti zlahka izognili. A tudi lezbična identiteta, ki jo ima veliko današnjih žensk za mogočo, ustrezno in celo zdravo, bi bila v preteklosti nedosegljiva. Ta identiteta je značilna za 20. stoletje in vsaj delno dolguje svoj nastanek tistim seksologom, ki so skušali ženske, ker so še naprej ljubile druge ženske, ločiti od preostalega človeštva. Seksologi so bili prvi, ki so oblikovali koncept lezbijke in jo oživili kot članico posebne kategorije. Ženske, ki so zase sprejele identifikacijo lezbijke, pa so se v nadaljevanju stoletja počutile čedalje bolj svobodne v preoblikovanju seksološke definicije tako, da jim bodo ustrezale. Za mnoge je »lezbištvo« tako postalo nekaj precej širšega od tega, kar so si seksologi zamislili – nekaj, kar je povezano z življenjskim stilom, ideologijo, oblikovanjem subkultur in institucij.

Za te ženske je lezbištvo pravzaprav le malo podobno zgodnjim seksološkim definicijam. Le malo opravka ima, denimo, s spolno disforijo: tiste, ki se vidijo kot moški, ujeti v ženska telesa, se po navadi dojemajo kot »*transseksualci*«, ne kot lezbijke, moderna zdravstvena tehnologija pa jim celo omogoča, da se odločijo za spremembo spola, ki tako postane skladen z njihovo samopodobo. Lezbištvo nima nikakršne povezave s temačnostjo: danes obstaja dovolj pozitivnih javnih podob lezbištva, obstaja dovolj pestra skupnost, ki lezbijkam omogoča, da so vsaj tako zdrave kot heteroseksualne ženske. Seksualno zanimanje za druge ženske ni v absolutnem središču definicije lezbištva: ženska, ki ima seksualno razmerje z drugo žensko, ni nujno lezbijka – lahko zgolj eksperimentira; njena ljubezen do določene ženske je lahko odklon v njenem življenju, ki je sicer ekskluzivno heteroseksualno; seks z drugimi ženskami je lahko zgolj del širšega seksualnega repertoarja. Hkrati pa se lahko ženske, ki jih druge ženske seksualno ne zanimajo kaj dosti, vseeno dojemajo kot lezbijke, če predajajo svojo energijo ženskim temam in so kritične do institucije heteroseksualnosti. Način, kako se nekdo identificira kot lezbijka, spominja na liberalni kriterij, po katerem se nekdo identificira kot Jud: to si, če se tako opredeliš.

Samoopredelitev lezbijk se je spreminjala v kontekstu spreminjajoče se družbe, v kateri so samozadostni koncepti o tem, kaj je normalno, naravno in družbeno dopustno, zbudili dvom tudi glede heteroseksualnosti. V zadnjih nekaj desetletjih nastaja v ZDA relativna družbena in seksualna odprtost. Ta dejavnik, združen z močnim feminističnim gibanjem, ki je zelo kritično ne le do moške obravnave žensk v družbi, temveč tudi do obravnave žensk v njihovih lastnih domovih, pomeni, da se je vse več žensk pripravljnih opredeliti za lezbijke. Te ženske imajo izjemen vpliv ne le na lezbijke izpred obdobja družbenih sprememb, na »stare gejevke«, kot se jim je reklo, temveč tudi na tiste, ki se ne opredeljujejo kot lezbijke, pa vendar čutijo, da si lahko dovolijo bolj ljubeča in bolj telesno zavezujoča razmerja s prijateljicami, kot pa bi si njihove dvojnice drznile storiti v preteklih desetletjih 20. stoletja.

»*Lezbištvo*« še ni postalo izraz, ki bi bil tako nevtralen, kot je bilo nekoč »*romantično prijateljstvo*«, zdi pa se, da se ljubezen med ženskami nahaja v procesu osvobajanja iz sramotnega statusa, ki ji je bil dodeljen v 20. stoletju. Veliko žensk, ki se identificirajo kot heteroseksualne, je v zadnjih desetletjih bolj pripravljnih videti druge ženske kot sorodne duše in bojne zaveznice, kot pa v preteklosti, ko so bile socializirane v prepričanju, da so njihove sovražnice in tekmice. Zdaj imajo več vpogleda v to, zakaj se hočejo nekatere identificirati kot lezbijke. Pomagale so ustvariti novo atmosfero, v kateri ljubezen med ženskami ni več opisovana kot v senzacionalističnih šund romanih iz petdesetih in zgodnjih šestdesetih let 20. stoletja, z naslovi, kot sta *Čudno dekle na prostem* (Odd Girl Out) in *Ljubimke iz somraka* (Twilight Lovers). Ljubezen med ženskami ni več tako »*čudna*«, »*Ljubezen iz somraka*«, ljubezen, ki si ne drzne

spregovoriti svojega imena, kot je bila dolgo v 20. stoletju. Nova atmosfera omogoča tudi samoopredelitve, ki prehajajo stereotipe, kot jih, denimo, najdemo pri homofobnem esejistu iz leta 1942, ki je trdil, da ženskam ne bi smeli dovoliti vstopa v vojsko, kajti edine, ki bi jih tovrstni poklic pritegnil, bi bile »gole Amazonke in queer gospodične z Lezbosa« (Miami News v Costello, 1985: 43).

Ta knjiga opisuje zgodovino teh sprememb. Zanima me razvoj ljubezni med ženskami v Ameriki v 20. stoletju, začeni z institucijo romantičnega prijateljstva, ki je dosegla zenit ob prelomu iz 19. v 20. stoletje, ko je večje število žensk srednjega razreda prvič v naši zgodovini postalo sposobnih neodvisno preživljati same sebe. Prav tako me zanima, kako so se v popularno zavest filtrirale teorije seksologov, kar se je nenaključno zgodilo ob približno istem času, ko so se odprli številni poklici, ki so bili pred tem za ženske nedostopni. Trdim, da so seksološke teorije pripomogle k spodkopavanju razmerij, ki so grozila, da bodo postala trajna in resnejša od predhodnih romantičnih prijateljstev, ki so se morala umakniti poroki, če ženske niso imele lastnih sredstev za preživljanje.

Moje proučevanje zatona romantičnih prijateljstev vodi k študiju tega, kako so nekatere ženske oblikovale identiteto in subkulturo (in kako so jih psihiatri, zakoni in javni ter družinski pritiski od tega odvrčali), v kateri so lahko izrazile svojo ljubezen do drugih žensk. Še zlasti me zanimajo postopno oblikovanje lezbičnih subkultur v velikih mestih, razredna razmerja do teh subkultur, učinki, ki so jih ženska okolja, denimo ženske univerze, vojska in ženski bari, imela na razvoj lezbištva, načini, kako sta feminizem in gejevska osvoboditev spremenila poglede tako lezbijk kot družbe na splošno na ljubezen med ženskami, in sile, ki so premaknile žensko istospolno ljubezen od statusa romantičnega prijateljstva do bolezn, od ljubimk iz somraka do žensk, ki so usmerjene k ženskam in ki so to ljubezen postopoma destigmatizirale. Četudi ta še ni sprejeta tako pozitivno kot romantična prijateljstva, je postala veliko bolj družbeno nevtralna, kar kažejo tudi javnomnenjske raziskave.²

Knjiga je na splošno usmerjena k sledenju razvoja lezbičnih subkultur, obenem pa sem skušala ponuditi tudi poglede tistih lezbijk tako iz preteklosti kot iz sodobnosti, ki so ostale zunaj njih, tistih, katerih življenja so potekala ali še vedno potekajo predvsem ali izključno znotraj heteroseksualnih skupnosti in ki jih lahko razumemo kot lezbična le zaradi njihove skrivne seksualne identifikacije. Moj namen ni slediti razvoju »lezbijke«. Onkraj absurdnih konstrukcij iz šolskih knjig in šund romanov iz prve polovice 20. stoletja ni seveda nobene takšne entitete. Bolj me zanimajo spremembe in različnost lezbijk, kot so se individualno in/ali kolektivno izražale v spreminjajočem se ameriškem življenju.

Upam, da sem s svojo raziskovalno metodologijo zajela najširši spekter tako preteklega kot sedanjega lezbičnega življenja. Za rekonstrukcijo zgodovine lezbičnega življenja v Ameriki sem se morala pri poglavjih, ki se ukvarjajo z 19. stoletjem ali prvimi desetletji 20. stoletja, opreti na arhive, revije in druga objavljena gradiva. Pri poglavjih, kjer sem lahko našla ženske, ki so o

² Ena *Gallupovih* raziskav kaže, da homofobija hitro upada. Leta 1987 je le 33 odstotkov vprašanih menilo, da »morajo biti sporazumna homoseksualna razmerja med odraslimi zakonita«. Do jeseni 1989 je delež narasel na 47 odstotkov. Leta 1987 je le 59 odstotkov vprašanih menilo, da bi »geji morali imeti enake zaposlitvene možnosti«. Jeseni 1989 je takšno enakost odobravalo 71 odstotkov anketiranih. Navedeno v Newsweek (1990): The Future of Gay America, 12. marec: 21.

svojih izkušnjah govorile (začenši z dvajsetimi leti 20. stoletja), pa sem glede tega omahovala, ne le zato, da zaokrožim sliko lezbičnega življenja z zavestnim pogledom na razred, starost, etnično in geografsko različnost, temveč tudi zato, da ponudim njihove žive glasove.

Opravila sem 186 nestrukturiranih intervjujev (ki so trajali od dve do štiri ure), v katerih sem lezbijke odkrito spraševala in jim pustila, da so govorile toliko časa, kolikor so hotele (pri čemer so pogosto zašle), v upanju odkriti to, kar se jim je kot lezbijkam zdelo pomembno: kako so videle sebe in svojo seksualnost, kakšen odnos so imele (ali ga niso imele) do subkultur, kaj jim je pomenilo lezbištvo. Prek kontaktov v različnih državah (New York, Massachusetts, Pensilvanija, Nebraska, Misuri, Teksas in Kalifornija), ki so mi pomagali priti do intervjujev, sem govorila s pestrim naborom žensk v starosti od 17 do 86 let, z ženskami, ki so belke, pa tudi z Azijkami, Afroameričankami, Latino- in domorodnimi Američankami, z ženskami, ki v družbenoekonomskem spektru segajo od mlekarice iz osrednje Kalifornije do glavne dedinje enega najbogatejših naftnih mogotcev iz zahodnega Teksasa, z ženskami, ki so svoje življenje oblikovale v samem središču lezbične skupnosti, in tistimi, ki s skupnostjo nimajo stikov ali le bolj obrobne.

Ženske, ki sem jih intervjuvala, so večinoma samoopredeljene lezbijke, skladno z mojo opredelitvijo lezbištva po letu 1920: lezbijka si, če rečeš (vsaj sebi), da si. Takšne samoopredelitve so bile v poznem 19. in zgodnjem 20. stoletju, v obdobju, v katerem sem to knjigo začela, seveda redke, saj veliko žensk še ni imelo besednjaka ali koncepta lezbištva, ki bi bil dovolj širok, da bi jih zaobjel. Te ženske sem v študijo vključila, če je bilo iz tega, kar se je o njih dalo izslediti, jasno, da so bila njihova čustvena življenja predana predvsem istemu spolu.

V razpravi med »esencialisti« (ki so prepričani, da se kot lezbijka rodiš in da so lezbijke obstajale tudi v preteklosti) in »socialnimi konstruktivisti« (ki so prepričani, da se »lezbijka« kot družbeno bitje lahko pojavi zgolj v nekaterih družbenih okoliščinah) sem se postavila na stran zadnjih. Četudi sem prepričana, da se nekatere ženske, statistično zelo redke, morda zares »rodijo drugačne«, to je, genetsko ali hormonsko »nenormalne«, pa najbolj prepričljiva raziskava, ki mi jo je uspelo najti, kaže, da je takšna »nenormalnost« med lezbijkami izjemno redka. Morda se bodo v prihodnosti pojavila dela, ki bodo neovrgljivo podprla esencialistično pozicijo, ampak danes jih ni.³ Nekatere ženske, ki sem jih intervjuvala, so mi povedale, da so bile prepričane, da so se rodile kot moški, ujeti v žensko telo, a so večinoma domnevale, da niso lezbijke, temveč »transseksualke« (dve sta dejansko spremenili spol in živita kot moški). Druge so dejale, da so se rodile kot lezbijke, a iz tega, kar so povedale, sem sklepala, da to, kar

³ Od tridesetih let 20. stoletja obstajajo številne študije, ki trdijo, da so moški in ženske homoseksualci hormonsko ali genetsko različni, a številne druge študije teh ugotovitev niso mogle potrditi. Študije, ki razglašajo hormonske ali genetske razlike, se v svojih metodah pogosto zdijo vprašljive. V članku Nanette Gartrell v *American Journal of Psychiatry* (oktober 1977), 134 (10): 1117–1118, Plasma Testosterone in Homosexual and Heterosexual Women, je, denimo, ugotovljeno, da je testosteron 38 odstotkov višji v plazmi lezbijk kot heteroseksualnih žensk. A raziskovalci so opredelili osebe kot homoseksualne ali heteroseksualne zgolj na podlagi ugotovitev, ali so njihove seksualne prakse »v času preteklega leta vključevale le posameznike istega spola (za homoseksualce) ali nasprotnega spola (za heteroseksualce)«. Kaj pa, če je ženska vse svoje življenje imela izključno heteroseksualna razmerja, potem pa je »v preteklem letu« oblikovala razmerje z drugo žensko, kot se je pogosto dogajalo v obdobju lezbičnega šika v dvajsetih letih 20. stoletja ali v radikalno feminističnih sedemdesetih letih 20. stoletja? Kaj, če se je ženska, ki je bila dolgo lezbijka, odločila, da hoče eksperimentirati s heteroseksualnostjo, kot je to storilo veliko lezbijk? Bi njihove testostेरonske ravni narasle ali upadle glede na to, s kom spijo? Takšne študije na splošno klasificirajo seksualnost zgolj v homo in hetero, pri tem

so videle kot najzgodnejša znamenja »lezbičnih čustev«, erotično zanimanje za druge ženske, večinoma ni bilo nič kaj drugačno od otroške zatreskanosti, ki so jo celo freudovci opisali kot »normalne« za mladost. Njihovo zgodnje »lezbično obnašanje« je bilo pogosto pripisano le »neprimernemu« spolnemu obnašanju, fenomenu, ki ga prepričljivo presprašuje feminizem.

Preden so ženske lahko zaživele kot lezbijke, se je družba, v kateri so živele, morala razviti in privzeti, sicer nejevoljno, možnost lezbilstva: oblikovati se je moral sam koncept; pomembni so bili urbanizacija, njena relativna anonimnost in populacijsko obilje; nujno je bilo oblikovanje institucij, kjer so se ženske s podobnimi interesi lahko srečevale; država je uživala zadostno populacijsko rast, zato pritisk po reprodukciji ni bil prevelik; vprašanja seksualnosti in seksualne svobode so postajala vse bolj odkrita; najbolj ključno pa je bilo, da so ženske imele možnost ekonomske samozadostnosti, ki jih je osvobodila stalnega nadzora družine. Možnost živeti kot lezbijka je morala biti družbeno ustvarjena, da so ženske lahko izbrale takšno življenje. Ta izbira je šele v 20. stoletju postala mogoča za večje število žensk.

»Ljubezen med ženskami«: »Romantične prijateljice« v 20. stoletju

Ljubezen med ženskami raste vsak dan in precej sem razmišljala, zakaj te stvari obstajajo. Da je tako malo povedanega o njih, me preseneča, saj so vsepovsod ... V teh dneh, ko lahko vsaka sposobna in skrbna ženska častno prisluži svoja lastna sredstva, je ni vasi, ki ne bi imela svojih primerov »priporočenih src«, obeh ženskih. (Frances E. Willard: Glimpses of Fifty Years, 1889)

Ah, tako te ljubim, da me paralizira, da sem težka od čustev ... Drhtim ob misli nate, vse moje bitje se nagiba k tebi ... Ne drznem si niti pomisliti na tvoj objem. (Rose Elizabeth Cleveland za Evangeline Simpson Whipple, 1890)

Ženske iz začetka 20. stoletja, še zlasti tiste iz srednjega sloja, so odrasle v družbi, v kateri je bila ljubezen med mladimi ženskami sprejeta kot norma, »vaja deklištva za veliko dramo ženskega življenja«, in v kateri naj bi ljubezen ženske do ženske »oblikovala bogastvo, trdnost in radost njunih življenj«. ⁴ (Wadsworth Longfellow, 1849; Alger, 1868; Rothman, 1984: 114)

pa nočejo priznati (ali vsaj omeniti) kontinuuma, ki ga je opazil Kinsey v svoji raziskavi, ali sprememb seksualnega obnašanja, ki jih izkusi veliko posameznikov in posameznic. Glede študij, ki nočejo ponavljati ugotovitev o fiziološki osnovi homoseksualnosti, glej, J. D. Rainer et al. (1960): Homosexuality and Heterosexuality in Identical Twins. *Psychosomatic Medicine* 22: 51–58; G.K. Klintworth (1962): A Pair of Male Monozygotic Twins Discordant for Homosexuality. *Journal of Nervous and Mental Disease* 135: 113–125; K. Davison et al. (1971): A Male Monozygotic Twinship Discordant for Homosexuality. *British Journal of Psychiatry* 118: 675–682; Bernard Zuger (1976): Monozygotic Twins Discordant for Homosexuality: Report of a Pair and Significance of the Phenomenon. *Comprehensive Psychiatry* 17 (5): 661–669; N. McConaghy in A. Blaszczyński (1980): A Pair of Monozygotic Twins Discordant for Homosexuality. *Archives of Sexual Behaviour* 9: 123–131; Elke D. Eckert et al. (1986): Homosexuality in Monozygotic Twins Reared Apart. *British Journal of Psychiatry* 148: 421–425; David Barlow et al. (1974): Plasma Testosterone Levels in Male Homosexuality: A Failure to Replicate. *Archives of Sexual Behaviour* 3 (6): 571–575; Susan Baker, Biological Influence on Human Sex and Gender. *Signs* 6: 80–96; H.F.L. Meyer-Bahlburg (1979): Sex Hormones and Female Homosexuality: A Critical Examination, *Archives of Sexual Behaviour* 8: 101–119; P. D. Griffiths et al. (1974): Homosexual Women: An Endocrinological and Psychological Study. *Journal of Endocrinology* 63 (3): 549–556; Ruth G. Doell in Helen Longino (1988): Sex Hormones in Human Behaviour: A Critique of the Linear Model. *Journal of Homosexuality* 15 (3–4): 55–78.

Svoja razmerja so si še vedno lahko predstavljale kot romantična prijateljstva in če je vanje vstopil seks, so morda menile, da so nekako netipična, niso pa se počutile prisiljene preživeti vse ure dneva ob analiziranju posledic.

Romantičnemu prijateljstvu v zahodni družbi lahko sledimo na stotine let v preteklost, vsaj do renesanse. V poznem 19. stoletju, ko so seksologi zgrabili za peresa in zatrдили, da so ženske, ki ljubijo ženske, nenormalne, je romantično prijateljstvo resnično cvetelo, še posebej v Ameriki. Njegovo rast je spodbujala naraščajoča militantnost feministk 19. stoletja, ki niso agitirale le za volilno pravico, temveč za več možnosti v izobraževanju in delu. Njihovi uspehi so pospeševali njegov razvoj. Ob koncu stoletja se ambicioznim ženskam srednjega razreda, ki so ljubile ženske, ni bilo več treba poročiti, da bi preživele. Lahko so vstopale na univerzo, se izobraževale za poklic, zaslužile za življenje v plačani karieri in živele z ženskami, ki so jih ljubile. Prvič v zgodovini so lahko razglasile kaj takega, kar je Enid svojemu snubcu v romanu *Diana Victrix*, ki ga je leta 1897 napisala Florence Converse:

Nisem gospodinjki tip kot nekatere ženske. Ne maram skrbeti za dom in šivati ... To bi me dolgočasilo. Zasovražila bi! Sylvia in jaz si deliva odgovornost in služabnica zvesto dela. Imamo le nekaj sob. Imamo čas za pravo delo, kot žena pa ga ne bi imela ... Prosim, odidi! Izbrala sem življenje, ki ga ljubim!

Na tisoče žensk, kot sta Enid in Sylvia, se je zdaj zbiralo na kolidžih in v različnih poklicih. Ustvarile so družbo, ki so jih 19. in pretekla stoletja videla kot romantična prijateljstva. A med razmerji teh žensk in njihovimi predhodnicami so obstajale pomembne razlike: ker so se lahko preživljale, niso več bile ekonomsko prisiljene, da se zaradi poroke odrečejo ženskim ljubeznim. Zdaj so imele verodostojno opravičilo, da zdržijo družbeni pritisk: ne bodo mogle biti primerne žene, ker so vpletene v pionirska dela v izobraževanju in poklicnem življenju. Prvič v ameriški zgodovini je veliko žensk lahko živelo z drugo žensko.

Tiste, ki so uživale takšne privilegije, so večinoma izhajale iz srednjega ali zgornjega srednjega razreda. Višja izobrazba in poklicni dosežki so bili med bogatimi še vedno sprejeti kot povsem neprimerni za ženske, med revnimi pa takšnih možnosti še precej desetletij ni bilo. Ženske iz premožnih družin, ki so ljubile ženske, so ostajale prisiljene, da se vedejo kot v preteklih stoletjih: še vedno so trpele pod izjemnim in pogosto nezlomljivim pritiskom, da se pri določeni starosti »primerno« poročijo. Ženske iz revnih družin, ki so ljubile ženske, so prav tako trčile ob meje. Za delavski ženski ni bilo tako preprosto, da si s plačo, ki jo zaslužita s služabniškim delom, postavita dom. Ekonomsko gledano so bila dolgotrajna razmerja najbolj mogoča med tistimi delavskimi ženskami, kjer se je ena v paru predstavljala kot moški in tako dobila moško plačo za moško delo, kar so nekatere v preteklosti tudi storile. Ženskam srednjega razreda pa so ti novi časi omogočili povsem nov življenjski stil.

⁴ Ellen Rothman v študiji *Hands and Hearts: A History of Courtship in America* trdi, da so bila za številne mlade ženske v 19. stoletju »razmerja z ljubimci in bodočimi soprogi tista, ki so jim prinesla prve izkušnje z bližino«, ne pa romantična prijateljstva, hkrati pa priznava, da so nekatere vseeno »našle odkritost in intimnost le s prijateljicami.« (Rothman, 1984: 114)

Učena »samka«

Bolj kot katerikoli drug fenomen naj bi bila izobrazba odgovorna za širjenje tega, kar je sčasoma postalo lezbištvo. Ne le, da je znotraj ženskih kolidžev združila veliko žensk srednjega razreda, temveč jim je obenem omogočila, da dobesedno iznajdejo nove kariere, denimo delo v stanovanjski skupnosti in različne vrste poklicev za izboljšave, v katerih so lahko bile donosno in produktivno zaposlene, ter da okrog teh poklicev ustvarijo ženske družbe. Ko se je leta 1837 ustanovil prvi pravi kolidž za ženske Mount Holyoke, se je takšen razvoj zdel nekaj nemogočega, toda tisti, ki so verjeli v svetost togih spolnih vlog ali so hoteli še naprej držati ženske v zasebnosti, so nevarnost zavohali že takrat. Neki avtor je tistega leta v *The Religious Magazine* napisal, da nova izobrazba za ženske pomeni, da bo vse, kar je »najbolj privlačnega v ženskih manirah«, zamenjano z lastnostmi, »narejenimi v naglici za igranje moške vloge v teatru življenja. ... Ženski značaj postaja pod takšnim vplivom moški«. Kljub takšnim opozorilom so se ženski kolidži širili naprej. Vassar je bil ustanovljen leta 1865, Smith leta 1872, Wellesley leta 1875, Bryn Mawr leta 1886. V sedemdesetih letih 19. stoletja je več univerz, denimo Cornell in Michigan, odprlo ženskam svoja vrata. Do osemdesetih let 19. stoletja je bilo na kolidžih in univerzah vpisanih štirideset tisoč žensk, več kot tretjina študentske populacije v Ameriki. Obiskovale so lahko 153 ameriških kolidžev (Andrews v Lefkowitz Horowitz, 1986: 58; Ducan Crow, 1971: 326; Mann, 1954: 202).

A konservativci so bili še naprej nesrečni zaradi revolucije v izobraževalnih možnostih za ženske. Večina napadov na žensko visoko izobrazbo je poudarjala, da jih bo ta onesposobila za tradicionalne vloge, za katere so bili pisci prepričani, da so bistvene za pravilno delovanje družbe. Dr. Edward Clarke, čigar knjiga *Sex in Education: or, A Fair Chance for Girls* iz leta 1873 je bila naslednji dve desetletji znova in znova ponatiskovana, je opozarjal, da bo študij zavrl žensko plodnost, kaznoval ženske z materničnimi boleznimi, amenorejo, dismenorejo, kroničnim in akutnim ovaritisom ter zdrsom maternice. Še v 20. stoletju so se takšni avtorji, pogosto prežeti z rasističnimi in razrednimi teorijami o evgeniki, bali tega, čemur so pravili »rasni samomor«, ter prerokovali, da bo država sčasoma uničena, saj bodo vse ameriške matere prihajale »iz nižjih redov družbe«, kajti »najboljša ženska kri ameriškega porekla« je odšla na kolidže in se najverjetneje ne bo poročila (Clarke, 1873; Sprague, 1915: 158–162; Johnson in Stutzman, 1915: 231–232).

Še huje, nekateri avtorji so se sčasoma začeli bati (ne brez razloga) težav, ki so si jih komajda drznili izraziti: da bo višja izobrazba, še posebej na ženskih kolidžih, »pomožala« ženske, naredila moške pogrešljive in pripeljala do tega, da si bodo ženske postale vzajemno privlačne. Neki avtor iz sedemdesetih let 19. stoletja, verjetno ogorčen zaradi dekadentnih francoskih romanov, kot je *Mademoiselle de Maupin* (o pustolovki, ki ima afere z moškimi in ženskami), prevedenih v angleški jezik, in seksoloških del, ki so začela prav tedaj nastajati, je na straneh *Scribner's Monthly* (1873: 748–749) namigoval na seksualne možnosti, ki bi se lahko povečale, če bo večje število žensk imelo neomejen dostop druga do druge. Očitno pa se vseeno ni počutil dovolj svobodnega, da bi bil v svojih trditvah bolj natančen:

Ni treba, da gremo v podrobnosti, ... toda takšen sistem je grozljivo nevaren. Če bi bila dejstva, ki podpirajo to mnenje, javno znana, bi javno mnenje napolnila z grozo. Moški se jim lahko posmehujejo, če se tako odločijo, pa vendar obstajajo. Bolezni telesa, boleznici duha, pregrehe telesa in duha, vse, pred čimer varujemo naše otroke, se goji v teh

odličnih institucijah, kjer so življenje in druženja omejena ter kot plevel gnana v vroče gredice.⁵

Če bi ti pisci razumeli moč romantičnega prijateljstva v Ameriki v 19. stoletju, bi si morda predstavljali, kam lahko takšen sentiment vodi v pravih (ali bolje, napačnih) okoliščinah. Niso tako zelo zgrešili, a za veliko mladih žensk so bile posledice srečne, ne tragične. Statistike potrjujejo, da so imeli tisti, ki so hoteli obdržati ženske v tesnem zaporu heteroseksualnosti, kot so to doživljale ženske v 19. stoletju, kar prav glede strahu pred širjenjem višje izobrazbe. Za ženske, ki so obiskovale kolidže, je bilo manj verjetno, da se bodo poročile, kot pa za njihove neizobražene sodobnice. Med osemdesetimi leti 19. stoletja in letom 1900 je samskih ostalo le deset odstotkov vseh ameriških žensk, toda med njimi je bilo okrog petdeset odstotkov ameriških žensk, ki so obiskovale kolidže. Sedeminpetdeset odstotkov diplomirank univerze Smith iz leta 1884, ko je bilo navdušenje žensk nad novimi možnostmi v izobraževanju in poklicih na vrhuncu, se ni nikoli poročilo. Poročne statistike za Vassar in Mount Holyoke so podobne. Veliko najuspešnejših študentk tistega obdobja je bilo »samk« (Shade, 1978: 16; Slater in Glazer, neobjavljeno: 31; Newcomer: 1959: 212).

Nedvomno se jih nekaj ni poročilo zato, ker se je večina takratnih moških bala izobraženih žensk in si jih ne bi drznili vzeti za žene. Številne pa se niso poročile zato, ker so raje nadaljevale to, kar so odkrile na ženskih kolidžih – razmerja s »sorodnimi dušami«, drugimi ženskami, ki jih je zanimalo slediti istim sanjam in ki so bile prepričane, da je ljubeča vez verjetnejša med enakovrednima osebama kot pa z moškim. Veliko jih je z drugimi izobraženimi ženskami vzpostavilo istospolna gospodinjstva – »*bostonske poroke*«, kot se jim je tu in tam reklo na Vzhodu, kjer so bile precej pogoste. Ali so ta razmerja bila seksualna, ne moremo zanesljivo vedeti, so pa pogosto bila razvidno ljubezenska. V 19. stoletju bi jim nedvomno rekli romantična prijateljstva. Šele 20. stoletje jih je označilo za lezbična. A za večino žensk tistega obdobja, ki so bile glede tega na zgodovinskem križišču, bi prvi izraz bil anahronističen, drugi pa nesprejemljiv.

Takšna istospolna razmerja so bila za mnoge daleč bolj zaželena in celo bolj praktična kot vsaka oblika heteroseksualnosti. Ženske srednjega razreda, rojene v viktorijanski dobi, se zunaj zakonskega stanu niso mogle kar zlahka spuščati v afere z moškimi. Četudi nekateri raziskovalci trdijo, da so »seksualne omejitve« viktorijanskih žensk obstajale bolj na ravni ideologije kot

⁵ Pisci iz 20. stoletja so bili veliko bolj izrecni v svojih obtožbah, da so ženski kolidži odgovorni za spodbujanje homoseksualnosti; glej, Dell, Floyd (1930/1973): *Love in the Machine Age: A Psychological Study of the Transition from Patriarchal Society*. New York: Farrar, Strauss and Giroux, str. 308. Ideje o nevarnostih ženske izobrazbe niso bile značilne le za ZDA. Evropski pisci so šli še dlje. Cesare Lombroso je tako v knjigi *The Female Offender* iz leta 1893 v poglavju z naslovom *Izobrazba – njeni slabi rezultati*, zatrdil, da izobrazba vodi moralne ženske v kriminal: »Veliko inteligentnih žensk ne more pokazati nič v zameno za tolikšne stroške in delo. Usojena jim je revščina, četudi se zavedajo, da si je ne zaslužijo, in ker so izključene iz možnosti zakonske zveze, ki jo dolgujejo običajnemu moškemu, nimajo, v nasprotju z dobro vzgojenimi ženskami, nobenega izhoda razen samomora, zločina ali prostitucije. Tiste bolj častne se ubijejo, druge se prodajajo ali kradejo.« (1895: 204–205) Podobno absurdni pogledi na žensko izobrazbo so se nadaljevali globoko v 20. stoletju tudi v Evropi: glej Heape, Walter (1913): *Sex Antagonism*. London: Constable, str. 212–213.

⁶ Degler, Carl (1974) in Gay, Peter (1984) trdita, da je seksualno vedenje pogosto kršilo ideologijo. Clelia D. Mosher (1980) kaže, da je velik odstotek petinštiridesetih žensk verjel, da je koitus v zakonski zvezi namenjen vzajemnemu užitku in reprodukciji. To je daleč stran od »uradnih« pogledov tega obdobja: cf. Stockham, Alice (1887: 151–152), ki je

dejstev, pa se zdi, da pričevanja vendarle podpirajo to pozicijo, še zlasti glede seksa v zakonski zvezi.⁶

Zunaj zakonske zveze so ženske še vedno omejevali dvojni standardi, ki so očrnili tiste, ki so seksualno »zdrsnile« in ki so za to morale plačati. Zdrava pamet je govorila, naj ne zaupajo moškim, saj bo »šibkejši spol« v vojni spolov vedno v slabšem položaju. *Ladies Home Journal* je leta 1892 neporočenim ženskam svetoval takole: »Mladi moški izgubijo spoštovanje do dekleta, če jim ta dopušča domačnost.« Takšna mnenja niso bila zgolj v domeni moralne literature. Ellen Rothman v knjigi *Hands and Hearts: A History of Courtship in America* (1984) navaja pismo ženske iz tega časa, ki se pritožuje, da so ženske, ki si drznejo razkriti čustva do nasprotnega spola, v nevarnosti: »Ženske ne bi nikdar smele priznati ljubezni, da je njen objekt ... ne bi potem izkoristil.« Če neporočena ženska dovoli, da se »jo izkoristi«, je kot družbeno bitje uničena. Frances Willard, katere slavospev ljubezni med ženskami navajam v začetku tega članka, je univerzitetni sošolki, za katero se je govorilo, da ima moške ljubimce, dala tipičen odgovor:

Mlada ženska, ki ni bila častna, je prišla [na kolidž] z nekaterimi napačnimi pojmovanji, vendar je bila bliskovito odpuščena. Ne vedoč za njen degradirani status sem se z njo pogovarjala, potem pa je sošolka zašepetala nekaj pojasnil, ki so v hipu pordela moj obraz. Pograbila sem obleko, da se njen rob ne bi dotaknil oblačil nekoga tako moralno okuženega, in pobegnila. (Willard, 1889)

V fantastičnem nasprotju s situacijo, ki je na ameriških kampusih prevladovala v sredini 20. stoletja, je bilo v 19. stoletju za žensko v družbenem pogledu veliko boljše, če je bila ljubimka ženske (*Ladies Home Journal*, 1892; Rothman, 1984: 112).

Te pionirske ženske z ambicijami so dobro vedele, da bi zakonska zveza najverjetneje zavrnila njihovo samouresničitev. Zanje večinoma ni bila primerna, a ne le zato, ker bi bile zaradi zahtev vodenja doma in vzgoje otrok v tistem času vse druge težnje povsem onemogočene, temveč tudi zato, ker je bilo le malo mož, od katerih bi lahko pričakovale, da bodo žrtvovali svoje zgodovinsko utrjene privilegije za revolucionarne ženske ideje. Tiste pionirske ženske, ki so se poročile, so izbirale zelo netipične moške. Morda nekoliko skrajna Carrie Chapman Catt, ki se je poročila dvakrat, saj je postala vdova že pri sedemindvajsetih, je jasno povedala, kaj potrebuje, da bi ji bilo heteroseksualno razmerje všeč. Njena druga zakonska zveza je trajala petnajst let, do smrti Georga Catta, in v tem času sta le redko živela skupaj, saj je bila ona zaposlena z bojem za volilno pravico za ženske. Trdila je, da ji je njen mož, ki ji je zapustil precejšnji dohodek, da je lahko nadaljevala s svojimi težnjami še po njegovi smrti, dejal: »Sem prav tako goreč reformator kot ti, vendar pa moramo živeti. Jaz bom torej služil za oba, ti boš pa opravljala reformatorsko delo za oba.« Dodala je: »Rezultat je bil ta, da sem lahko delala 365 dni na leto petdeset let, in to brez plače.«

Zanimivo je, da se je Carrie Chapman Catt ne glede na to, kakšen je dejansko bil njen odnos z možem, še vedno obračala k romantičnim prijateljstvom z ženskami. Njena korespon-

ugotovila, da je bila večina žensk prepričanih, »da je seksualno razmerje 'fizična nujnost' za moškega, ne pa za žensko«. Ellen Rothman (1984) v *Hands and Hearts* kaže, da sta bila poljubljanje in objemanje za zaročene pare v 19. stoletju pogosto sprejemljiva, genitalni seksualni odnosi pa so bili prepovedani.

denca z Mary Peck, s še eno aktivno sufražetko, govori o intenzivnosti in čutni igrivosti njenega ljubečega razmerja. Mary Peck ji je pisala: »Lahko noč, draga, čudovita, sijajna, neprecenljiva, edinstvena, neopisljivo dragocena Pandora. ... Vroče te ljubim.« Carrie je na njene ekstravagance odgovorila: »Napisala si še eno pismo o šarmu mojih spodnjih ustnic! Vzela si bom prost dan in šla poskakovat od ogledala do ogledala, režala se bom kot cheshirski maček, v upanju, da ujamem ta 'omamni nasmeh'.« Ko je umrl George Catt, je živela z Molly Hay celih dvajset let. Z njo, ne pa s katerim od mož, je hotela biti pokopana. En nagrobni kamen prekriva obe (Fowler, 1986: 53–56).

A večinoma se te pionirske ženske niso poročile. Mnenje Harriet Hosmer, kiparke iz 19. stoletja, se ne nanaša le na umetnice, temveč na vse ženske, ki so sanjale o karieri:

Četudi je umetnica naklonjena poroki, naj tega ne stori. Za moškega je to morda dovolj dobro, a za žensko, za katero so zakonske dolžnosti in skrbi težje, je to moralna napaka, saj bo tako zanemarila bodisi svoj poklic bodisi družino in ne bo postala niti dobra žena in mati niti dobra umetnica. Moja ambicija je, da postanem slednje, zato bijem večni boj s konsolidirajočim vozlom. (Crow, 1919: 35)

Hosmer sicer ni bila nepripravljena zvezati konsolidirajočega vozla z drugimi ženskami in veliko profesionalnih žensk je v 20. stoletju delilo njeno perspektivo.⁷ Bilo je le malo vzorov, ki bi jim kazali, da je mogoče združiti zakonsko zvezo in kariero. Verjetno se je mnogim zdelo, da se od njih zahteva, naj se odpovedo zakonski zvezi, tako, kot se to zahteva od nun. Toda takšna odpoved ni pomenila tudi odpovedi razmerju z drugo žensko.

Seveda pa se številnim teh zgodnjih poklicnih žensk ni zdelo, da se z odpovedjo zakonski zvezi žrtvujejo. Njihova izbira, da sledijo poklicu, je morda celo bila opravičilo, da ostanejo heteroseksualno celibatne. Ker je družba na splošno menila, da sta zakonska zveza in kariera za žensko neskladni, so tiste, ki so imele zakonsko zvezo za neokusno in so raje živele z žensko, ugotovile, da bodo dobile družbeno dovoljenje, da si uredijo življenje po svojih željah, če bodo sledile izobrazbi in poklicu. Mnoge so dobro razumele M. Carey Thomas (pionirsko predsednico Bryn Mawr), ki je o snubcu napisala: »Mislim, da bi naredila samomor, če bi morala živeti z njim. Toda moja izbira je olajšalo dejstvo, da sta bili zakonska zveza in akademska kariera v moji generaciji nekaj nezdružljivega.« (Dobkin, 1979: XV)⁸ Celo tiste, ki pred svojo revolucionarno potjo niso ugotovile, da bi raje živele z žensko, so pogosto spoznale, da ima »*bostonska poroka*« velike prednosti. Ni šlo samo za to, da je heteroseksualna poroka onemogočila možnosti poklicnega življenja in da so bile heteroseksualne afere socialno nesprejemljive. Razmerja kariernih žensk z drugimi ženskami niso bila le preprosta *faute de mieux*. V najboljšem primeru so istospolne »*poroke*« omogočile zvezo sorodnih duš, po kateri so hrepenele romantične

⁷ Pisma Harriet Hosmer in biografije njenih prijateljic, denimo Charlotte Cushman (glej: Joseph Leach (1970)) govorijo o intimnih razmerjih z Annie Dundas, Matildo Hays, Charlotte Cushman in gospo Sartoris.

⁸ Glej tudi McGovern, James R. (1969). Shaw, duhovnica in slovita sufražetka, je leta 1902 takole pisala prijateljici, ki je razmišljala o poroki: »Samo pomisli na moške na tvoji ulici. ... Če bi si človeško bitje ali bog lahko zamislila hujši pekel, kot je biti žena enega od njih, bi rada vedela, kako je to. ... Nisem še videla ničesar, kar bi me odvrnilo od tega, da vsako noč svojega življenja rečem, 'hvala ti za vse dobro, najbolj pa za to, da sem se rešila bede zakonskega življenja'.« (McGoven, 1969: 135–153)

prijateljice iz preteklosti. To niso bila le ljubeča razmerja, temveč razmerja enakovrednih oseb glede financ, odgovornosti, odločanja, vseh področij, kjer si je mož v heteroseksualni zakonski zvezi jemal prednosti in pravice. Niso motila, temveč so potencialno pospeševala opojne in vznemirljive nove ambicije zgodnjih generacij poklicnih žensk. Izhajajoč iz tradicije romantičnega prijateljstva, ki je bila v Ameriki razširjena vse od začetkov te države, na splošno brez vedenja, da seksologi istospolna razmerja že označujejo kot »nenormalna« in »nezdrava«, zavedajoč se, da se zaradi praktičnih razlogov ne smejo poročili, če hočejo kariero, ni bilo za te ženske najbrž niti moralno niti čustveno težko, da se med seboj tako zelo povežejo.

Metamorfoze romantičnega prijateljstva

Četudi imajo romantična prijateljstva v zahodni civilizaciji dolgo zgodovino, so v Ameriki 19. stoletja, kjer so bile moške in ženske sfere ob nalogi graditve nacije zelo razdeljene, prevzela poseben pomen. Moški so potrebovali pomoč drugih moških, da uresničijo svoje velike materialne strasti, in so pospeševali »vrednote mišic« in »racionalne vrednote« – ob izključitvi žensk. Ženske, zunaj svojih gospodinjskih dolžnosti prepuščene same sebi, so večinoma našle sorodne duše druga v drugi. Družile so se in pospeševale »srčne vrednote«. Ko so se začele v 19. stoletju vpletati v reformno in izboljševalno delo, so se jim potrdila prepričanja, da so moralno superiorne moškim in da so njihova čustva bolj rafinirana.⁹ A dokler so jih dejstva ekonomskega in socialnega življenja prisiljevala, da se iz očetove hiše premaknejo naravnost v moževo, so morale biti njihove medsebojne vezi drugotnega pomena glede na družinske zadeve. Toda to pot je za mnoge od njih spremenil kolidž.

Pred ženskimi kolidži so v Ameriki obstajali ženski seminarji, v katerih so opremljali mlade ženske srednjega razreda predvsem s tem, kar potrebujejo, da postanejo občudovan okras doma. Novi ženski kolidži so na splošno težili k temu, da jim dajo izobrazbo, ki sega onkraj domače uglednosti, in to je njihove duše prebudilo drugače kot izobraževanje moških. Izobrazba jim je odprla povsem nov svet, nekaterim je omogočila, da merijo veliko više, kot so si njihove predhodnice sploh lahko predstavljale. Gotovo so mnoge pred njimi sanjale o tem, kako kljubovati običajni ženski usodi, a zdelo se je, da razen predstavljanja za moškega, kar najbrž ni bilo privlačno za dobro vzgojene mlade dame srednjega razreda, možnosti pobega iz omrtvičene domačnosti 19. stoletja ni. Toda na kolidžih so ženske našle način pobega.

A alternative domačnosti ni omogočala le izobrazba. Mlade ženske so naredile iz sebe nove

⁹ Glede delitve med moškimi in ženskami v Ameriki 19. stoletja glej: Welter, Barbara (1976): *The Cult of True Womanhood, 1820–1860*. Dimity Convictions: *The American Woman in the Nineteenth Century*. Athens, Ohio: Ohio University Press, str. 21–41; Barker-Benfield, G. J. (1976): *The Horrors of the Half-Known Life: Male Attitudes Toward Women and Sexuality in Nineteenth Century America*. New York: Harper and Row; Douglas, Ann (1977): *The Feminization of American Culture*. New York: Alfred A. Knopf; Faderman, Lillian (1981): *Surpassing the Love of Men: Romantic Friendship and Love Between Women from the Renaissance to the Present*. New York: William Morrow – zlasti poglavje 2, 2: Kindred Spirits. (Prevod (2002): *Več kot ljubezen moških: Romantično prijateljstvo in ljubezen med ženskami od renesanse do sodobnosti*, Ljubljana: Škuc. Poglavje 2: Sorodne duše). Glede pogledov na žensko superiornost v drugi polovici 19. stoletja glej Becker Ranlett, Judith (1974): *Sorority and Community: Women's Answer to a Changing Massachusetts, 1865–1895*, doktorska disertacija, Brandeis University, še posebej str. 41–42, 120–121.

ljudi predvsem s pomočjo svojih medsebojnih odnosov na kolidžih. Ti so jim, z blagoslovom uprave ali družine ali brez njiju, omogočili oblikovanje generacijske kulture brez starševskega diktata, ustvarjanje lastne hierarhije vrednot ter vzpostavitev lastnih junakinj in voditeljic, saj ni bilo moških merskih taktirk, ki bi usmerjale, definirale ali motile. Tako so prvi ženski kolidži ustvarjali zdrav in produktiven separatizem, ki bi jim ga radikalne lezbične feministke iz sedemdesetih let 20. stoletja lahko zavidale. A v nasprotju z radikalkami tega obdobja je njihovim predhodnicam uspelo oblikovati ta separatizem znotraj institucij, ki jim jih je dala starševska kultura. Te institucije so prikrojile po lastnih potrebah in ciljih.

Morda najpomembnejši element pri spodbujanju pobega mladih žensk iz domačnosti je bila nova oblika romantičnega prijateljstva, ki se mu je v življenju na kolidžih začelo govoriti »zatrekanost«, »zagledanost« in »zatelebanost«. Te strasti so bile leta 1873 celo opisane v študentskem časopisu univerze Yale, očitno brez vsake zavesti, da imajo ta razmerja lahko seksualne podtone ali da nekateri evropski seksologi njihove elemente že razumejo kot »inverzijo«: »Ko dekle z Vassarja dobi simpatije do druge, v hipu vstopi v redni tok pošiljanja šopkov, obarvanih pisemc, skrivnostnih paketov 'Ridley's Mixed Candies', morda lasnih kodrov in drugih nežnih darilc, dokler objekt njene pozornosti ni osvojen, dokler ženski ne postaneta neločljivi, napadalko pa njen krog znank razume kot zatrekano.« (Salhi, 1979: 12)

Ti običaji in strasti na ženskih kolidžih s koncem stoletja niso umrli. Na kolidžih, kot sta Vassar in Smith, so v zgodnjem 20. stoletju potekali romantični ženski plesi, ki jih je leta 1901 opisala tudi revija *Cosmopolitan*. V članku *Življenje univerzitetnega dekleta* je avtor opazil, da starejša študentka običajno igra pred mlajšo »kavalirja«:

Pošilja ji rože, pošilja ponjo, pri plesu igra svojo vlogo, ... vodi jo na večerjo, doma je njen partner. ... In če novinka pritisne na prave gumbе, že prejme datume za prihodnja srečanja in veseljačenja in lahko noč čez stopniščno ograjo, hrepeneč in prisrčen. (*Cosmopolitan*, 1901/31: 192)

Mlade ženske so te plese jemale zelo resno, kot je veteranka teh družabnih dogodkov Josephine Dodge Daskam napisala v zbirki *Smith College Stories* iz zgodnjega 20. stoletja. Dodge Daskam opisuje študentko, ki je imela očarljivo »vizijo ljubke male novinke«, katere ime bi napolnilo njen plesni program, ter drugo, ki je, razočarana zaradi zmenka, »jokala, dokler ni zaspala, saj je vse noči sanjala, da bo šla s Suzanne, ki jo je občudovala do omamljenosti«. Pisci niso bili nagnjeni k špekuliranju, vendar pa je takšno dvorjenje pogosto vodilo k »ljubljenju« – tako v smislu sentimentalne rabe tega izraza v 19. stoletju kot v današnjem pomenu (Dodge Daskam, 1900).¹⁰

Četudi romantična prijateljstva zunaj ženskih kolidžev še niso bila nič nenavadnega, so bila v akademskih okoljih še močnejše spodbujana, saj so se ženske tam srečevale v večjem številu, kolidži pa so jim omogočali lagodnost, nujno za kultiviranje teh razmerij. Ker so moški živeli

¹⁰ Številne delavske ženske so v ženskih zaporih iz tega obdobja gojile enaka romantična razmerja, kot jih najdemo na ženskih kolidžih. Margaret Otis je leta 1913 opisala razmerja med belskimi in črnskimi zapornicami, ki so bila precej podobna razmerjem med novinkami in študentkami višjih letnikov. Črnska ženska je belki običajno poslala pramen las in pisemce s prošnjo po njeni ljubezni. Romanco, ki je sledila, je Otis opisala kot »zelo globoko ... skorajda žlahtno«. A skladno s seksologijo je ta razmerja imenovala »perverzije«. Glej: A Perversion Not Commonly Noted. *Journal of*

v oddaljenem veselju zunaj njihovega ženskega sveta in ker so bile vrednote tega oddaljenega veselja opuščene v prid novim vrednotam, ki so se pojavile v novih okoljih, so se mlade ženske zaljubile druga v drugo. Druga drugi so postale akademske, atletske in družbene junakinje; zaradi vzajemnosti pri ustvarjanju novih možnosti za ženske so si delile neizmerno vznesenost in občutek poslanstva; skupaj so se povezale proti svetu, ki je bil še vedno v veliki meri nenaklonjen odpiranju ženskega izobraževanja in poklicev. Kako naj bi takšna vznesenost ne vodila k strastnim ljubeznim v času, ko vsesplošna stigma nad intenzivnimi ženskimi istospolnimi razmerji še ni obstajala?

Mlade ženske so imele vzornice za romantična prijateljstva v profesorih, saj so kolidžki pogosto zahtevali, da učno osebje stanuje v študentskem naselju. Mnoge so se odločile za življenje v paru in so ostale v paru vse življenje. Pokazale so novo smer, saj so se vzdrževale same. V nasprotju z ženskami iz predhodnih študentskih okolij se jim ni bilo treba poročiti, da bi ekonomsko preživele. A ko so mlade ženske kolidž zapustile, so se pogosto počutile tuje v svetu, ki jih še ni bil pripravljen sprejeti. Spolna solidarnost jim je zato postala nujni ščit v sovražnem okolju. Oblikovale so mreže, bile so si mentorice, spodbujale so se in se veselile uspehov, vedoč, da od moških (ki so še vedno bili ljubosumni nad tem, kar so šteli kot svoj teritorij) ne morejo pričakovati navdušenja nad njihovimi dosežki. A še pomembnejše je bilo to, da so med seboj oblikovale intenzivna in vseživljenjska ljubezenska razmerja, »poroke«.¹¹

Potrebovale so tako močan ščit, kot so ga le lahko dobile, kajti ko so vstopile v poklice, za katere so se šolale, so zaradi svojega spola pogosto naletele na velikanske težave. Bolj ko so uspevale, več težav so imele. Dr. Sarah Josephine Baker, zdravstveni poverjenici za New York v zgodnjem 20. stoletju (ki je živela v dveh zaporednih bostonskih porokah), je bilo rečeno, naj natisne svoje ime kot »Dr. S. J. Baker«, da bi zdravstveni oddelek lahko »prikril prisotnost ženske na ustreznem izvršnem mestu«. Te prve poklicne ženske so se pogosto počutile prisiljene v oblačenje in obnašanje, ki je bilo označeno kot »maskulino«. Dr. Baker je na delu nosila »moško krojene obleke«, srajce, trde ovratnike in kravate, ne nujno zato, ker bi to bila njena

Abnormal Psychology (junij/julij 1913), 8 (2): 113–116. Žal ni nobene širše statistične študije o seksualnosti med ženskami na kolidžih v 19. stoletju, toda priložnostna študija Roberta Latoua Dickinsona o ženskah, ki jih je srečal pri svoji ginekološki praksi, začeni z letom 1890, omenja osemindvajset primerov, za katere je sklepal, da so lezbijke. Skorajda polovica jih je bilo diplomirank s kolidžev; Glej: Latou Dickinson, Robert in Beam, Lura (1934): *The Single Woman: A Medical Study in Sex Education*. New York: Reynal and Hitchcock, str. 207. Širša raziskava Katharine Davis iz leta 1929 ponuja nekaj poučnih ugotovitev. Davisova je odkrila, da je več kot 50 odstotkov od 2200 žensk, ki jih je proučevala, od tega 78 odstotkov študentk, izkusilo »intenzivna čustvena razmerja z ženskami«, več kot 25 odstotkov, od tega 88 odstotkov študentk, pa jih je dejalo, da so bile te izkušnje specifično seksualne ali »prepoznane kot seksualne po značaju«. Mnoge so dejale, da so se njihova razmerja začela na ženskih kolidžih, označile pa so jih kot »izraz ljubezni, ki je naredil življenje neizrekljivo bogatejše in globlje«; glej: Bement Davis, Katharine (1929): *Factors in the Sex Life of Twenty-Two Hundred Women*. New York: Harper and Row, str. 308.

¹¹ Blanche Weisen Cook govori o mrežah v Female Support Networks and Political Activism. *Chrysalis* (jesen 1977), 3: 43–61. O ženskih »porokah« glej Wells, Anna Mary (1978): *Miss Marks and Miss Woolley*. Boston: Houghton Mifflin; Gray Peck, Mary (1944): *Carrie Chapman Catt*. New York: H. W. Wilson; Manahan, Nancy (1981): *Future Old Maids and Pacifist Agitators*. Razprava Lesbian Survival Strategies: 1850–1950. National Women's Studies Association; McGovern, James (1969): *Anna Howard Shaw*, op. cit. Schwarz, Judith: (1986): *Radical Feminists of Heterodoxy: Greenwich Village, 1912–1950*. Norwich, Vt.: New Victorian Publishers; Schwarz, Judith (1979): *Yellow Clover*: Katharine Lee Bates and Katharine Coman. *Frontiers* (pomlad) 6(1): 59–67; Rupp, Leila J. (1980): *Imagine My Surprise: Women's Relationships in Historical Perspective*. *Frontiers* 5(3): 63–64.

želja. Takole je dejala:

Strašno sem potrebovala zaščitni videz. ... Če bi moj moški kolega pogledal po pisarni v kakšnem kritičnem razpoloženju, bi njegovega pogleda ne smel ujeti noben ženski naborek, ki bi mu dal razlog, da se lahko razjezi zaradi prisotnosti ženske na mestu, kjer po njegovem mnenju ženska nima pravice biti. ... Nosila sem kostum, skorajda uniformo, kajti zadnja stvar, ki bi si jo želela, je bila, da bi bila ob delu z moškimi preočito žensvena. (Baker, 1939: 64)

»Moško preoblačenje«, stil poklicnih žensk, je služilo kot ščit, s katerim so prve generacije kariernih žensk odvrčale osti seksizma stran od sebe.

Katherine Anne Porter je takšne ženske opisala kot »družbo Amazonk«, ki jo je med mnogimi čudeži ustvarila Amerika 19. stoletja:

Nemoški, neženske, neskladne s funkcijami spola, a s karierami, ki so se razvijale, in še kako uspešno, na kateremkoli področju, ki so si ga izbrale. Bile so učiteljice, pisateljice, urednice, političarke, umetnice, svetovne popotnice in mednarodne gostiteljice, živele so v javnosti in zaradi javnosti, odigrale so vloge, ki so si jih prilastile ali ustvarile same, z mojstrsko svobodo, s katero bi se lahko primerjalo samo nekaj srednjeveških kraljic. Svoboda jim je pomenila svobodo pred moškimi in njihovimi zadušljivimi pravili za ženske. Drzno so si prilastile tradicionalne privilegije gibanja, izbire in rabe direktne, osebne moči. (Porter, 1947: 519–527)

Porter se je v svojem pogledu nanje kot na »nemoške, neženske« motila. Bile so ženske, a ne po starem kalupu. Iz mrakobnosti 19. stoletja so čudežno ustvarile novo, a žal le kratkotrajno definicijo ženske, ki lahko počne karkoli, ki je lahko karkoli in ki lahko gre kamorkoli. Porter je imela le delno prav, ko je menila, da se jim zdi pomembna »svoboda pred moškimi in njihovimi zadušljivimi pravili za ženske«. Toda Porter, ki je pisala leta 1947, celo večnost stran od institucije romantičnega prijateljstva, ki je bila tem ženskam intimno znana, ni mogla oceniti, kako pomembno se jim je zdelo tudi to, da so povezane z drugo sorodno dušo. Z odpuvedjo moškim se niso odrekle le položaju zakonske žene in materinstvu, temveč tudi življenju podrejenosti in odvisnosti. Pri odločitvi za ženske niso izbrale le razmerja med enakimi, temveč tudi razmerje z enakimi frustracijami, izkušnjami, zanimanji in cilji, s katerimi so lahko simpatizirali le najbolj svetniški moški 19. in zgodnjega 20. stoletja. Ta zasebna vzajemnost je bila za te ženske, ki so se pogosto znašle precej osamljene na nepoznanem teritoriju, bistvena. Svoje pionirske preizkušnje so lahko v zunanjem svetu prenašale veliko bolje, če so vedele, da jih njihova življenjska partnerka povsem razume, saj jih prenaša tudi ona.

»Pesnice in ljubimke za vedno«

Angležinji Katharine Bradley in Edith Cooper, »romantični prijateljici«, ki sta pod psevdonomom Michael Field skupaj napisali petindvajset iger in osem pesniških knjig, sta v pesmi iz devetdesetih let 19. stoletja o sebi napisali: »Moja ljubezen in jaz sva sklenili dlani in pred svetom prisegli, da bova pesnici in ljubimki za vedno.« (Field, 1898: 50)

Veliko prvih poklicnih žensk je tudi v Ameriki sklenilo dlani in priseglo, ne nujno, da bodo

pesnice, temveč pogosto, da bodo zdravnice, profesorice, poslanke, sindikalne organizatorke, društvene delavke ali pacifistične predavateljice – in »ljubimke za vedno«.

Pogosto so bile izločene iz karier, ki so že dolgo bile moška domena. A spodbujene z močjo, ki so si jo dajale, so vzpostavile lastne poklice v poučevanju in upravljanju ženskih kolidžev, ustanavljanju in urejanju stanovanjskih skupnosti, oblikovanju in vodenju institucij za socialne in politične reforme in uveljavljanju reformnih tem v obstoječih institucijah. Tako jih je na tisoče lahko služilo svojim željam, da so finančno neodvisne in kreativno zaposlene, pa tudi družbenim in političnim interesom v izboljšave, kar je ženske njihovega razreda zaposlovalo, odkar so vročekrvne abolicionistke iz sredine 19. stoletja dojele nujnost ženske participacije v reformnem delu. Morda so lahko – kljub uveljavljenemu mnenju, da je mesto žensk doma – igrale pomembno vlogo kot poklicne osebe zato, ker je bilo njihovo delo pogosto videno kot gospodinjenje na širšem področju – poučevanje, vzgajanje, zdravljenje – kot gospodinjske dolžnosti, privedene v javno sfero. Sčasoma so prepričale del države, še posebej vzhod in srednji zahod, da naraščajoče grozote, ki sta jih zakrivila industrializacija in urbanizacija, čakajo na njihove zdravilne materinske veščine.

Ob ustvarjanju poklicev z lastnimi znanji so dosegle ekonomsko svobodo (kot je njihove dvojnice iz srednjega sloja v preteklosti niso mogle) in so lahko živele tako, kot je poznejše 20. stoletje označilo za lezbično, četudi je zgodnje 20. stoletje še vedno nerado pripisovalo seksualnost tako dostojnim damam in jih je raje opisovalo, kot je poudarila Judith Schwartz, kot »tesne prijateljice in predane družice«. Če bi ne glede na to, ali so njihova razmerja bila izrecno seksualna, živele danes, bi padle v – kot bi opredelila Adrienne Rich – »lezbični kontinuum«. Mednje štejemo Emily Blackwell, pionirsko zdravnico in soustanoviteljico Medicinskega kolidža za ženske v Newyorški bolnišnici, in žensko, s katero je živela skoraj trideset let, vse do njene smrti leta 1910, Elizabeth Cushier, ugledno ginekološko kirurginjo; slovito biografinjko Katharine Anthony in napredno izobraževalko Elisabeth Irwin, ki je razvila učni sistem za newyorške šole in s katero je Anthony med tridesetletnim razmerjem vzgojila več posvojenih otrok; pare žensk, kot sta bili Mary Dreir in Lenora O'Reilly ter Helen Marot in Caroline Pratt, ki so preživele večino odraslega življenja skupaj in pri tem organizirale Žensko sindikalno ligo, ki se je bojevala za reguliranje delovnih ur za ženske v tovarnah, se spopadala s tekstilnimi in tobačnimi izkoriščevalskimi podjetji in izsilila imenovanje tovarniških inšpektorice; Vido Scudder, profesorico na Wellesleyju, ki je pobegnila privilegijem Back Bay Bostona, da bi se poistovetila z najemniki, vzpostavila je stanovanjsko skupnost Rivington Street ter ustanovila Stanovanjsko združenje kolidža, da bi privedla knjižnice, poletne šole, sindikate in »kulturo« v revne skupnosti; njeno »predano tovarišico« Florence Converse, profesorico in pisateljico romanov; Frances Witherspoon, vodjo newyorške Ženske mirovniške stranke, soustanoviteljico newyorškega Urada za pravno svetovanje za ugovornike vesti; in Tracy Mygatt, s katero je živela vse življenje in s katero je vzpostavila veliko in močno pacifistično organizacijo, Ligo nasprotnikov vojne. Seznam žensk, ki so pripomogle k družbenemu napredku in dostojnosti 20. stoletja in ki so gradile svoja osebna življenja okrog drugih žensk, je neskončen.¹²

Nekatere so bile kulturne feministke, ki jih je spodbujalo prepričanje, da moške vrednote ustvarjajo tragedije, povezane z industrializacijo, vojno in brezdušno urbanizacijo, odgovornost

¹² Osmrtnica za Emily Blackwell v *Vigilance* (New York) (oktober 1910), 23:13, opisuje Cushier kot njeno »predano

žensk in njihove superiorne občutljivosti pa je reforma sveta. Njihova ljubezen do žensk je bila vsaj delno posledica njihovega moralnega šovinizma. Druge niso bile tako prepričane o ženski naravni superiornosti, toda iz družbe so hotele iztrgati možnosti in znanja, ki bi ženskam dala moške prednosti, zaradi česar bi bile kot človeška bitja bolj celostne. Njihova ljubezen do žensk je bila vsaj delno iskanje zaveznic, ki bi se bojevale proti ženskemu družbenemu siromaštvu. Jane Addams, ustanoviteljica stanovanjske skupnosti Hull House, predsednica Ženske mednarodne lige za mir in svobodo in dobitnica Nobelove nagrade za mir, ter M. Carey Thomas, predsednica Bryn Mawrja, ustanoviteljica Poletne šole za ženske v industriji, ki je služila urbanim delavkam, in prva predsednica Nacionalnega kolegija ženske sufražetske lige za enakost, predstavljata ta različna tipa. Obema pa je uspelo najti sorodne duše, »predane tovarišice«, ki so z njima sodelovale in spodbujale njuna prizadevanja.

Biografi 20. stoletja so jim na vse pretege skušali pripeti heteroseksualna zanimanja. Jane Addams so se zdeli naperi družine, da jo uvedejo kot debitantko in poročijo s polbratom, skrajno neokusni. V avtobiografiji se spominja, da jo je to privedlo k »najnižji točki živčne depresije in občutka neprilagojenosti«, iz katerih jo je izmotala Ellen Starr, ki jo je spoznala na kolidžu. Ellen je bila njena prva resna ljubezen. Dolga leta sta praznovali 11. september, obletnico njunega prvega srečanja – celo tedaj, ko sta bili ločeni. Takrat je Jane postavila Ellenino sliko na mesto, kot ji je pisala, »kjer te lahko gledam skoraj vsako minuto«. Prav Ellen je spodbudila Jane, da je zapustila družino, prišla v Chicago in skupaj z njo odprla Hull House. Ko je sprejela ta načrt, je pisala Ellen: »Dajva se ljubiti z zvestobo in vdanostjo in najdivja rešitev.« Prav Ellenina predanost in čustvena podpora sta ji omogočili, da je pregnala dvome o sebi, ki so jo mučili kot žensko, ki želi biti družbeno koristna in neodvisna v nenaklonjenih časih ter predana aktivnostim, ter da ustvari stanovanjsko skupnost v središču revščine, v kateri so se mlade, premožne ženske, ki so leta preživele ob študiju, lahko »poučile o življenju iz življenja samega«. Pod njunim vodenjem so ženske iz premožnega razreda raziskovale izkoriščevalska podjetja in sumljive posle, agitirale za družbene reforme, pomagale imigrantom sprejeti Ameriko kot njihov dom, učile so jih znanj in spodbujale kulturne dejavnosti. Spreminjale so življenje revnih in ob konfrontacijah z realnostmi, ki so bile njim prihranjene, so se spremenile tudi same (Addams: 1910: 77).¹³

Jane Addams je odpirala možnosti za mlade ženske, a prav tako je živela osebno življenje, ki ga je večina biografov skušala prikriti, saj jim je bilo zaradi dejstev neprijetno. Čeprav se ve, da sta Jane in premožna filantropinja Mary Rozet Smith, ki je prav tako bila njena »predana tovarišica« (kot biografi morajo priznati), vedno spali v isti sobi in isti postelji, ko pa sta potovali, je Jane celo vnaprej brzojavila, da zahteva hotelsko sobo z dvojno posteljo, večina zgodovinarjev vseeno predstavlja Addams kot asekualno. William O'Neill pravi:

tovarišico«, ki je bila »z njo, ko je preminila«. O Irwin in Anthony teče beseda v Josephson, Matthew (1967: 38), kjer sta opisani kot »vseživljenjski prijateljici«. Poznani sta bili tudi kot »veseli dami iz Gaylordsvilla [Connecticut]«. O lezbištvu voditeljic *Ženske sindikalne lige* govori Sarah Schulman (1986): *When We Were Very Young: A Walking Tour Through Radical Jewish Women's History on the Lower East Side, 1879–1919. Sinister Wisdom* 29/30: 232–253. O Vidi Scudder in Florence Converse glej: Mann, op. cit. O Frances Witherspoon in Tracy Mygatt glej: Manahan, op. cit.

¹³ Za razmerje med Addams in Starr glej tudi Davis, Allen F. (1973): *American Heroine: The Life and Legend of Jane Addams*. New York: Oxford University Press.

Svoj čas, denar in talente je namenjala zanimanjem revnim ... in strastni tokovi, ki so se vrtnčili okrog nje, se je niso dotaknili. Največja ironija življenja Jane Addams je bila torej ta, da je svoj um usmerila v človeške izkušnje, njej sami pa je lastna narava prepredčevala, da bi jih imela. Življenje, kot ga je sama razumela, se ji je za vedno izmaknilo. (O'Neill, 1969: 120)

Morda se je »življenje«, kot so ga razumeli O'Neill in drugi zgodovinarji (heteroseksualnost, zakonska zveza, družina), izmaknilo Addams, a ljubezen in strasti se ji niso. Tudi Allen Davis (1973: 46) je skušal opravičiti, čemur nevedno pravi pojav »perverzije« v istospolnih intimnostih Jane Addams, kot pravzaprav tipično »nedolžno« sentimentalno prijateljstvo 19. stoletja. Kot poudarja Blanche Cook (1979: 47), je bila Addamsova »konvencionalna dama z biseri«, erotične strasti med ženskami pa so bile razumljene kot perverzije – in teh dveh konceptov se ne da kar tako pomiriti med seboj. A če pogledamo razpoložljiva dejstva, ne more biti dvoma, da je bila Addamsova strastno zapletena z vsaj dvema ženskama.

Čeprav je Ellen Starr še naprej delala ob Jane in živela v Hull House še dolga leta, je začetna intenzivnost njunega razmerja pojenjala, v Janina čustva pa je vstopila Mary Rozet Smith. Razmerje med Jane in Mary je trajalo štirideset let. Mary je prvič prišla v Hull House leta 1890 kot še ena premožna mlada dama, željna realizacije. V začetni korespondenci med njima je Jane vedno vključevala tudi Ellen, uporabljala je prvo osebo dvojine, denimo: »Pogrešava te.« Kmalu pa je Ellen iz pisem izpadla in od leta 1893 je Mary že bila Janina popotniška družica na njenih predavateljskih turnejah. Dve leti pozneje je Ellen sama odšla v Anglijo, da bi študirala knjigoveštvo, postavila knjigovoznico po načrtih angleškega socialista in esteta Williama Morrisa in tako v skupnost pripeljala umetniške aktivnosti. Intimna plat razmerja z Jane je bila takrat očitno že preteklost.¹⁴

Mary Smith in Jane Addams sta o svojih čustvih najbrž pripovedovali zaveznicam, denimo Florence Kelley, ki je ob neki ločitvi leta 1899 pisala Mary: »Dama Jane vas pogreša bolj, kot bi neposvečeni mislili, da ji dopušča čas.« Ko sta bili ločeni zaradi Janinega natrpanega urnika, govorijo njuna pisma sama zase. Mary je pisala Jane: »Nikoli ne boš zares vedela, kaj mi pomeni, da sem te imela in te še vedno imam.« Jane jo je naslavljala kot »moja večna draga« in ji pisala: »Strašansko te pogrešam in tvoja sem do smrti.« O sebi sta razmišljali, kot da bi bili poročeni. V pismu iz leta 1902, napisanem med tritedensko ločitvijo, je Jane pisala: »Moraš vedeti, draga, kako ves čas hrepenim po tebi, še posebej pa zadnje tri tedne. Obstaja razlog, da se poročeni ljudje držijo skupaj.« Leta 1904 sta kupili dom v bližini Bar Harborja v ameriški državi Maine. »Najina hiša – kar drget me prevzame, ko napišem to besedo,« je Jane dejala Mary, »to je bila najina hiša, mar ne, v resnični in pravi lasti.« Obenem omenja njuno »zdravilno domačnost«. (Davis, 1973: 85–89)

Dejstva o njuni intimnosti potrjujeta tudi vedenje, da sta si vedno delili dvojno posteljo, ter pesem, ki jo je Jane napisala za Mary ob koncu stoletja ob spominu na njuno prvo srečanje:

Nekega dne sem prišla v Hull House
(ni je bilo duše, ki bi mi zašepetala, kdo je tam)

¹⁴ O razmišljanjih Ellen Starr o osebnem prelomu z Addams glej Davis (1973: 85). Mary Rozet Smith je opisana v Hamilton (1943: 67) kot »nad vse ljubka... vesplošno ljubljena oseba«.

in v otroški uti
je na otroškem stolu sedelo
dekle, visoko in lepega videza
(pogled nanjo vas vzdrami).
A vse, kar sem razmišljala, je bilo, ali je
bolje, da vodi klub ali vaje?
Kajti, veste, pozabila sem na ljubezen
in mislila tedaj le na Hull House.

Tako je to z ženskami,
ko poskušajo stvari moških:
zrastejo močne in ljubijo,
kar tako nežno gojijo,
in mislijo, nič ni onkraj tega,
kar jim zvabi smehljaj ali solze.
Kot matere, ki delajo dolgo in pozno,
da bi primerno vzgojile otroke,
sledijo jim z očmi
in ljubijo s sočutjem.
Tista leta sem bila slepa in gluha,
imela sem le eno prežemajočo skrb
in nisem vedela, kar vem sedaj:
rešna ljubezen je sedela tam. (Weber Linn, 1935; 289–290)

Jane Addams je kljub zatopljenosti v Hull House potrebovala osebno ljubezen. Da bi jo dobila od moškega, je bilo nemogoče, saj bi to poteptalo njena nagnjenja, hkrati pa bi bilo njeno veliko delo neizvedljivo. Mary Rozet Smith je izpolnila njene osebne želje in k njenemu delu prispevala svoje premoženje, čas in trud, še zlasti pa podporno ljubezen.

Leta 1963 je Allen Davis o razmerjih med ženskami v Hull Housu govoril z devetdesetletno dr. Alice Hamilton, ki je tam delala v zgodnjih letih. Kot bi lahko pričakovali, je dr. Hamilton zanikala, da je med prebivalkami Hull Housa obstajalo odkrito lezbištvo, se pa je strinjala, da so »tesna razmerja med ženskami vključevala nezavedno seksualnost«. Vmes je pohitela reči, da zato, ker je bilo nezavedno, je bilo »nepomembno«. Davis poroča: »Nato je z nasmeškom dodala, da je že samo dejstvo, da sem odprl to temo, znak razlik med mojo in njeno generacijo.« (Davis, 1973: 306n)

A pomembne razlike v pogledih na seksualnost se razkrivajo tudi drugje. Ni videti, da bi se Jane in Mary, ki sta postali »ljubimki« ob prelomu v 20. stoletje, bali in skrivali – tujim hotelirjem sta celo dovolili, da vedo, da raje spita v skupni postelji. Zavedali sta se (ne glede na seksualno naravo razmerja), da se lahko zaneseta na zaščitni videz biserov, damskega obnašanja ter romantičnega prijateljstva, ki v Ameriki še ni bilo mrtvo, saj dela seksologov še niso bila širše znana. Odziv dr. Hamilton kaže, kaj se je dogajalo z lezbištvom pozneje v 20. stoletju, ko se je javnost začejala zavedati grozot »perverzности«; če bi tiste, ki so delale v Hull House, erotično izražale ljubezen med ženskami, bi to bilo neprimerno glede na njihovo plemenito dejavnost, domneva dr. Hamilton, čeprav dopušča obstoj »nezavedne« seksualnosti, za katero pa ne moreš biti odgovoren – to pa je freudovski koncept iz dvajsetih let 20. stoletja, ki je že

prežemal devetdeseta leta 19. stoletja. In končno, Davisovo odkrito spraševanje dr. Hamilton v šestdesetih letih 20. stoletja kaže, v primerjavi z njenim prikritim odgovorom, na večjo svobodo sodobnih generacij pri razpravljanju o nekonvencionalni seksualnosti, četudi Davisov ton jasno kaže na potrebo po obvarovanju »ameriške junakinje«, kot imenuje Jane Addams v knjigi iz leta 1973, pred »umazanim slovesom«. Šele v zadnjih letih lahko priznamo, da je Jane Addams – ne glede na to, ali je sama uporabljala ta izraz – bila to, kar danes štejemo za lezbijko, ne da bi to zmanjšalo njeno veličino. Vse čustveno življenje je posvetila ženskam, imela se je za poročeno z žensko in prepričana je bila, da jo skupna ljubezen »osvobaja«.

M. Carey Thomas je bila feministka zelo drugačne vrste. Njena filozofska osnova – v nasprotju z Jane Addams, kulturne feministke – ni bila v tem, da pokaže, da lahko ženske popravijo svet, ker so drugačne in boljše od moških, temveč da pokaže, da so prav takšne kot moški, prav tako dobre kot moški in da zato zaslužijo enako obravnavo. Pod njenim predsedovanjem je Bryn Mawr odprl izobraževanje za ženske, kar je pomenilo velikansko razliko od učenja na ženskih seminarjih in kolidžih, ki so še vedno zagovarjali stališče »izobrazite ženske in izobrazili boste matere moških«. Thomas je hotela odločno pokazati, »da se dekleta lahko učijo, argumentirajo in tekmujejo z moškimi na vseh področjih literature, znanosti in razmišljanja.« (Thomas v Kendal, 1975: 132)

Želela je ustvariti izjemne poklicne ženske z lastno identiteto, ki lahko vdrejo v vsa pomembna in pred tem zanje zaprta področja. Zahvaljujoč Carey Thomas se od študentk Bryn Mawra, v nasprotju z drugimi ženskimi kolidži, ni pričakovalo niti to, da skrbijo za svoje sobe. Vse jim je bilo omogočeno in so zato lahko preživljale svoj čas kot znanstvenice, prav tako kot moški kolegi, šolski program pa je bil oblikovan po najboljših moških kolidžih. Carey Thomas je zmogla uresničiti sanje iz otroštva, kar večini žensk pred njo ni bilo dopuščeno. Napisala je, kako so jo oslepile solze, ko je kot dekle brala Micheletovo mizogino delo *La Femme*: »Bila sem iz sebe od groze, da se ne bi izkazalo za resnico, da sem tudi jaz tako ničvredna in patološka.« Rotila je boga, naj jo ubije, če se ne bo mogla naučiti grščine in iti na kolidž. Že zgodaj je trdno prepričana zatrnila: »Ne bom se poročila in ne želim učiti v šolah. Ne morem si predstavljati nič hujšega od življenja običajne mlade dame. ... Ne briga me, če me bo kdo prizadel.« V viktorijanski Ameriki je moralo biti veliko mladih žensk, ki so čutile kot ona, a prav ona je bila pionirka, ki jim je odprla pot k resnični alternativni domačnosti, prav tako, kot jo je znala najti tudi zase.¹⁵

Še kot najstnica je svoji najtesnejši prijateljici Bessie King (imenovali sta se Rex in Rush, saj sta videli, da lahko samo moški počno zanimive stvari) pisala o sanjah, da bosta postali znanstvenici, da bosta za vedno skupaj, da ju bodo obdajali knjižnica z »odličnimi, velikimi, udobnimi stoli, kjer se bova lahko cele dneve izgubljali v knjigah«, laboratorij za znanstvene poskuse in »odlična, velika miza, pokrita s papirji«. S to vizijo je bila najtesneje povezana njena fantazija ženske ljubezni in vzajemne podpore, saj je vedela, da se takšne sanje ne bodo uresničile, če se bo poročila z moškim:

Tako bi živeli v medsebojni ljubezni in se spodbujali k vzvišenim in plemenitim deja-

¹⁵ Dekliška leta Carey Thomas so opisana v Finch, Edith (1947): *Carey Thomas of Bryn Mawr*. New York: Harper and Row.

njem ali akcijam in vsi mimoidoči bi dejali: »Njun primer me navdušuje, me knjižno plemeniti, njune zamisli me navdihujejo in, glej, ženski sta!« (Dobkin, 1979: 69–70)

Njeno zgodnje izobraževanje v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja ji ni dalo nobenega razloga, da bi mislila, da zveza, ki bi pospeševala tako ljubezen kot ustvarjalnost, ni mogoča. Njeni dnevniki kažejo, da so ji leta v kvekerskem internatu za dekleta in nato na Cornellu omogočila eksperimente z idejami o ženski ljubezni. Niti družba, ki je še vedno odobravalna romantična prijateljstva, je ni zavirala. Dekleta v kvekerskem internatu so ji preprosto pojasnila, da sta s sošolko »trčili druga v drugo ali 'se ljubili'«. »Vedela sem le to,« je napisala, »da je bilo elegantno.« (Dobkin, 1979: 90; 118) Pri triindvajsetih se je potožila materi: »Če bi le bilo mogoče, da bi ženske lahko izbrale tudi ženske, tako kot izberejo moške, za ljubezen svojega življenja! ... Je mogoče, če bi le družine to razumele.« (ibid: 229) Njena kvekerska mati in teta sta se na njeno priznanje ljubezni do žensk odzvali s pismom: »Tvoja čustva so precej naravna. Tudi me smo imele enako romantično ljubezen do naših prijateljic. To je zares prijetno.« (Salhi, 1979: 22)

A Carey Thomas se je kljub razumevajočim sorodnicam morala spopasti z očetom zaradi pravice do izobraževanja na kolidžu. Pravzaprav je večina baltimorskih družin zgornjega razreda menila, da je njena želja »tako šokantna izbira kot življenje v prostituciji«. Medtem ko so leta 1874, ko je Carey prosila za to, dekleta srednjega razreda že odhajala na kolidž, se je za hčere najbogatejših družin pričakovalo, da bodo raje odšle na veliko turnejo po Evropi in se nato ustalile v zakonski zvezi.

Ko ji je bilo končno dovoljeno, da obiskuje Cornell (Vassar je zavrnila kot »napreden ženski seminar«), je skušala diplomirati na univerzi Johns Hopkins, a ji je bil zavrnjen vstop v učilnice. Leta 1879 je odšla v Evropo in leta 1882 doktorirala na univerzi v Zürichu. Spremljala jo je Mamie Gwinn, njena »predana tovarišica«. Obe sta nato prišli na Bryn Mawr, da bi učili, in Carey je kmalu postala dekanja. Mamie je živela z njo do leta 1904, ko je nenadoma preseglala močno sovraštvo do moških, ki je bilo močnejše celo kot pri večini militantnih feministk, in pobegnila s profesorjem filozofije, poročenim moškim.¹⁶

A že precej pred tem se je Mary Garrett, milijonarska filantropinja, zaljubila v Carey in obljubila upravnikom Bryn Mawra, da kolidžu podari finančna sredstva, če postavijo Thomas za predsednico. To se je zgodilo leta 1894, ko je bila Carey stara sedemintrideset let. Po odhodu Mamie se je Mary preselila h Carey na Bryn Mawr in dom sta si delili vse do smrti Mary Garrett leta 1915.

Skupaj in s pomočjo Maryjinega premoženja sta promovirali burne in kontroverzne feministične načrte, denimo, podpora medicinski šoli na Johns Hopkinsu pod pogojem, da bo ženskam priznan enak položaj kot moškim. Nedvomno je bilo to razmerje takšno, o kakršnem je M. Carey Thomas sanjala kot dekle: razmerje med ženskama, ki se ljubita in opravljata pleme-

¹⁶ Pisanje Gertrude Stein o trikotniku Thomas-Gwinn-Hodder v delu *Fernhurst (1904–1905?)* pušča veliko nedorečenega. Stein predstavlja Gwinn kot pasivno kreaturo, Carey Thomas pa kot nadzorujočo zlobnico, kar je bliže podobam iz francoskih dekadencnih romanov 19. stoletja kot pa stvarnosti. A morda ta portret ni presenetljiv, kajti Steinova je zgodbo slišala od Bertranda Russella, ki kljub prijateljstvu s Steinovo ni bil preveč naklonjen razmerjem med ženskami. Lik Mamie se ob koncu knjige vrne h Carey in ne pobegne s Hodderjem.

nito delo. Mary je bila zanjo vir »velike sreče«, oseba, ki je bila zaslužna za njeno »zmožnost, da lahko dela«. Med njima ni manjkal niti meseni vidik, kajti Carey je svoji »ljubimki« pisala: »Beseda ali fotografija povesta vse in utrip bije in srce hrepeni na enak star način.« (Horowitz, 1986: 193)

Jane Addams in M. Carey Thomas sta kljub drugačnim pogledom na ženske sposobnosti in cilje ponazarjali, kaj so lahko ženske s preloma stoletja, ki so bile tako osebno kot poklicno predane ženskam, dosegle v najboljših mogočih okoliščinah. Seveda sta imeli izjemne prednosti: obe sta izhajali iz bogatih družin; obe sta imeli razmerja s še premožnejšimi ženskami, ki so s svojim denarjem podpirale prizadevanja, ki so bila blizu Jane Addams in Carey Thomas; romantično prijateljstvo v času njune mladosti še ni bilo predmet posmeha, ljudje pa bi za takšne uglajene dame le z zadržkom uporabili izraz »lezbijka«. Nista bili tarči homofobnih predsodkov, saj so razmerja, kot je bilo njuno, postala sumljiva šele pozneje, v 20. stoletju. A pomen njunih vizij ni zaradi njunih prednosti nič manjši. Ženske sta videli kot ustvarjalna bitja, ki se lahko vzdržujejo s poklicnim delom, in kot pionirki sta našli način, da je takšno delo postalo mogoče, da je omogočilo ženskam, da prispevajo k družbi, da se lahko vzdržujejo same in s tem sledijo življenjskim željam. Graditeljice s preloma stoletja, kot sta bili Addams in Thomas, so v času njihovega življenja in še dolgo potem vplivale na tisoče žensk, še posebej pa na lezbijke srednjega razreda, ki so morale biti karijerne ženske, da so lahko podprle lezbični življenjski stil.

Lezbični seks med »predanimi tovarišicami«

Psihologinja Charlotte Wolff meni: »Homopredanost in ne homoseksualnost je v središču in samo bistvo vzajemne ljubezni žensk. ... Seks je vselej drugotnega pomena.« (Wolff, 1971: 86) V osemdesetih letih 20. stoletja, desetletje po tem, ko je Wolff napisala te besede, bi številne lezbijke verjetno silovito zavrnile takšno stališče, saj so skušale divje osvoboditi svoje libide. Bi pa bil ta opis morda primeren za večino lezbijk iz preteklih obdobj, še posebno za tiste, na katere je vplivala viktorijanska vztrajnost, da ženske že po naravi niso seksualne. Toda to, ali so ženske, o katerih razpravljamo v tem poglavju, imele seks med seboj ali ne, ne govori toliko o pomenu in intenzivnosti njihovih vezi kot o njihovem odnosu do tedanjega časa. Tiste, ki si niso delile seksualnega izraza, so morda našle druge načine, bolj skladne z njihovo vzgojo, da govorijo o globini svojih čustev: morda so našle bolj verbalne izraze svoje naklonjenosti, morda so bolj razkazovale vzajemnost in medsebojno podporo.

Zaradi vzgoje je bilo za večino teh »dostojnih« žensk verjetno skrajno težavno, da se definirajo z izrazi, za katere so bile vzgojene, da so nedostojni, četudi so imele seksualna razmerja. Ker jim je ljubezen do žensk še vedno pomenila romantično prijateljstvo, je vsak »spodrseljaj« morda bil razumljen kot odklon, ki za njihova razmerja ni bistven. Kljub seksualnim stikom so se morda nekatere še vedno dojemale kot pozne romantične prijateljice, ne pa kot invertiranke ali lezbijke. Jasno pa je, da ti »spodrseljaji« niso bili povsem neobičajni.

Kinseyjeve statistike kažejo, da je imelo dvanajst odstotkov žensk, rojenih v 19. stoletju, lezbične stike vse do orgazma (Kinsey in dr., 1953: 495).¹⁷ Čeprav so ostre kritike tedanjega časa zaustavile veliko žensk s preloma stoletja, da bi raziskovale seksualnost, jih je vseeno bilo nekaj, ki so se zavedale, da so seksualna bitja, in niso dovolile, da bi ta ostra pravila vplivala nanje.

Obstoječa pisma včasih razkrivajo nezmotljivo seksualno razmerje med pari žensk. Izjemen niz takšnih pisem prihaja izpod peresa Rose Elizabeth Cleveland in Evangeline Marrs Simpson Whipple. Rose je bila sestra predsednika Groverja Clevelanda, ki je bil med prvima dvema letoma mandata neporočen. Rose je v tistem času živela z njim v Beli hiši in prevzela gostiteljske obveznosti prve dame. Pozneje je postala predstojnica Inštituta Collegiate v Lafayetteu v Indiani, pisateljica, predavateljica in urednica čikaške revije *Literary Life*. Ko je bila stara štiriinštirideset let, je spoznala premožno tridesetletno vdovo Evangeline Simpson. Njuno strastno dopisovanje se je začelo leta 1890:

Ah, draga, pridi k meni to noč – moj kavelj, moj viking, moje vse – pridi!

Evangeline za Rose

Ah, Eve, Eve, prav gotovo ne moreš doumeti, kaj mi pomeniš – kaj mi moraš pomeniti. Da, sedaj si drznem – ne bom se več bala, da se te lastim – moja si za vse na zemlji in nebesih – za vsak znak v duši in duhu in telesu. ... Daješ mi vso radost in vse upanje. To mi počneš.

Rose za Evangeline

Ko se je razmerje razvijalo, so pisma postala bolj erotična. V enem od njih se Rose z radostjo spominja časov, ko

je moja Eve pogledala v moje oči s kratkim, jasnim pogledom in me dolgo in ognjevito objemala – ko so njeno sladko življenje na zemlji in njene tople objemajoče roke potešile mojo lakoto in pomirile mojo [neberljivo] in odnesle moje telo k vrhuncu užitka, h koncu iskanja, k cilju ljubezni!

Pisma govorijo celo o tem, da je njuno seksualno razmerje vključevalo izjemne erotične fantazije in igranje vlog. Rose piše Evangeline takole:

Ah, Kleopatra je zelo nevarna kraljica, toda jaz jo bom pogledala naravnost v te široko razprte oči, ki gledajo tako gospodovalno, in poljubila bom te ustnice, ki iščejo Antonija, dokler me njene roke ne objamejo (ojoj, moji lasje z vsemi temi zapestnicami), in postala bo moja zapornica, kajti jaz sem njen kapitan. ... Koliko poljubov lahko prenese Kleopatra? (Petrik, 1890)

Seksualno razmerje med njima se je čez nekaj let očitno ohladilo in Evangeline se je pri šestinštiridesetih letih poročila s štiriinšedemdesetletnim episkopalnim škofom iz Minnesote. A ko je škof čez pet let umrl, se je dopisovanje začelo znova. Leta 1910 sta odšli skupaj v Bagni

¹⁷ Robert Latou Dickinson, čigar ginekološka praksa se je začela v devetdesetih letih 19. stoletja, je opazil nekaj »jasnih ali domnevnih homoseksualnih primerov«, obenem pa je dodal, da četudi so bile nekatere od teh žensk »mnoga leta v razmerjih tovarštva, vzajemnih interesov in tako dalje s prijateljicami, četudi so bile med seboj zelo ljubeče, pa v njihovem razmerju nikoli ni bilo fizične izpopolnitve«. Dickinson in njegov soavtor sta ugotovila, da je to povsem mogoče, kajti »ta poročila ljubezni med ženskami sledijo vzorcu viktorijanskih idealov in perfekcionizma«. Prav tako pa je mogoče, da so lezbične pacientke Dickinsonu preprosto lagale (Dickinson in Beam, 1934: 211, 426). Glej tudi Ellis, Havelock (1936: 219, 222–228).

di Lucca v Italijo in se tam ustalili, dokler ni Rose leta 1918 umrla. Evangeline je pred svojo smrtjo leta 1930 naročila izvrševalcem oporoke, naj jo pokopljejo poleg Rose v Italiji.

Njuno dopisovanje ni redkost, so pa redka pisma, ki bi šla tako daleč, da bi govorila o odnašanju telesa »k vrhuncu užitka«. A vendarle se pogosto nanašajo na ljubkovanja, ki so nezmo-
tljivo erotična. Med papirji feministične voditeljice Anne Dickinson obstaja pismo, podpisano z »Ida«, ki pravi: »Ob tem času včeraj zvečer si sedela na mojem kolenu, udobno ugnezdena blizu mojega srca, jaz pa sem bila najsrečnejša med smrtniki.« Toda pismo se ne konča s tovrstnim materinskim opisom. Ida nadaljuje in se spominja Anne v postelji, »kako me vabi, naj poljubim njene sladke ustnice in naj jo ljubkujem, dokler – no, uboga mala jaz, uboga 'brezskrbna princesa'. Kako naj te zapustim, kraljica mojega ljubečega srca?« (Duggan in Whitlock)

Tudi Emma Goldman je za prihodnje generacije ohranila več pisem, ki jih je leta 1912 prejela od Almede Sperry, ženske, ki je bila prostitutka in na katero je njeno predavanje o trgovini z belimi sužnji tako močno vplivalo, da je postala anarhistična delavka. Par je preživel počitnice na deželi, a še pred izletom je Almeda pisala Emmi, da si tik pred spanjem predstavlja, kako »poljubljam tvoje telo z gorečimi poljubi, vdihavam tvoj sladki, dražljivi vonj, ti pa me moleduješ za olajšanje«. Pismo očitno ni prestrašilo Emme Goldman, da bi odpovedala počitniške načrte. Po vrnitvi ji je Almeda znova pisala in obujala spomine, kako jo je Emma objemala: »In tvoj lepi vrat, ki sem ga poljubljala s spoštljivo nežnostjo. ... In tvoje prsi – ah, tvoje sladke prsi, razgaljene.« (Cook, 1979: 57) Njuno erotično razmerje je očitno dosegalo vrhunec, kajti Almeda v še enem pismu piše:

Najdražja. ... Če bi le imela dovolj poguma, da bi se ubila, ko si dosegla vrhunec – potem bi spoznala srečo, kajti v tistem trenutku sem te v celoti imela. Poglej hrepenenje, ki me ima v lasti – hrepenenje, da bi te venomer imela, in to je nemogoče. Katero trpljenje je močnejše – katera nebesa bolj blažena – kateri pekel hujši? In kako me prebada volja živeti, ko si želim živeti ob tem, da te imam. Zadovoljna? Oh, bog, ne! V tem trenutku poslušam ritem utripa, ki prihaja skozi tvoj vrat. Valujem skupaj s tvojo življenjsko krvjo, sledim skritim mestom tvojega telesa. Želela bi pobegniti stran, vendar me misli ženejo od mesta do mesta. Ne morem pobegniti od ritmičnega valovanja tvojega ljubezenskega soka. (Falk, 1984: 174–175)

Toda ženske se niso nujno dojemale kot lezbijke samo zato, ker so živele te izkušnje in pisale ter prejemale ta pisma. Nekatero so povsem odklanjale pomen izkušenj pri identificiranju lastne seksualne usmeritve. Nekaj let po razmerju Emme Goldman z Almedo Sperry, leta 1928, istega leta, ko je bil objavljen sloviti lezbični roman *The Well of Loneliness*, je Goldman šokirana ugotavljala, da je prijateljica pobegnila z Djuno Barnes: »Resnično, lezbijke so nora družba. Njihov antagonizem do moških je skorajda bolezenski. Preprosto ne prenašam takšne ozkosti.« Četudi je k svojim »razgaljenim prsim« prižemala še eno žensko in si z njo delila »ljubezenske sokove«, Goldman ni sovražila moških in se torej ni počutila, da je »ena od njih« (Drinnon in Drinnon, 1975: 132–133).

V nadaljevanju stoletja je bilo čedalje težje spregledovati nove posledice takšnih »spodrs-ljajev«. Ko so se ob vzpostavljanju heteroseksualne tovariške zakonske zveze zazdela tesna razmerja med ženskami še posebej nevarna, so celo romantična prijateljstva začela označevati lezbištvo. Začetek sprememb v pogledih nakazuje roman *We sing Diana*, ki ga je leta 1928 o Vassarju napisala Wanda Fraiken Neff. Leta 1913 so bile silovite zaljubljenosti med mladimi

ženskami sprejete kot »velika človekova izkušnja« in za novinke je bilo zelo normalno, da se zatreskajo v profesorico, ki je »bolezen novink«. A ko se glavna junakinja čez sedem let vrne na Vassar, da bi poučevala, je vse drugače: vse se pripisuje seksu, študentski jezik je poln freudizmov in »na intimnost med dekletoma se gleda z ostrim, nezaupljivim pogledom. Ena je med sošolkami iskala biseksualko, maskulino dekle je iskalo feminilno dvojnico, tretja pa se je njihovi ljubezni posmehovala«. (Neff, 1928) Ne preseneča nas, da se je M. Carey Thomas, ki je vse življenje preživela v ljubezni do žensk, pozneje čutila prisiljena izraziti negativno stališče do homoseksualnosti, saj se je bala, da bi javna razprava o tem otežila življenje vsem ženskam, ki živijo z ženskami (Rupp, 1981: 62).

Toda med laike se je počasi širilo delo seksologov, po I. svetovni vojni je postalo del popularnega znanja, in to je vplivalo na spremembo pogledov na medsebojno intimnost žensk. Lahko bi rekli, da so seksologi spremenili potek istospolnih razmerij, saj so začeli sumničiti romantična prijateljstva, obenem pa so s svojimi teorijami, ki so lezbijke ločile od preostalih žensk in predstavile nove koncepte za opis določenih preferenc in čustev, ki so pred tem spadala med »normalne« ženske izkušnje, pripomogli k vzpostavitvi lezbičnih skupnosti. Številne ženske iz zgodnjega 20. stoletja, ki so ljubile ženske, so te nove koncepte zavrnile kot nepomembne, saj so svoja čustva še vedno razumele kot »romantično prijateljstvo«. Toda do konca prve svetovne vojne je toleranca do vseh manifestacij tega, kar je bilo prej sprejeto kot »romantično prijateljstvo«, dejansko izginila, kajti ženske se je nagovarjalo, naj pozabijo na svoje pionirske eksperimente v izobrazbi in poklicih ter najdejo srečo v novi tovariški zakonski zvezi. Naslednje generacije žensk, ki so ljubile ženske, kmalu niso več imele nikakršne izbire onkraj te, da se vidijo kot lezbijke ali pa se po herkulsko trudijo, da si racionalizirajo in pojasnijo, v čem se razlikujejo od pravih lezbijk.

Ker je oznaka »lezbijka« pomenila seksualno identifikacijo, so zgodovinarji zanikali, da imajo tiste pionirske ženske, za katere je bila istospolna ljubezen tako ključna, karkoli skupnega s sodobnimi lezbijkami, kajti, na olajšanje zgodovinarjev, obstaja le malo konkretnih dokazov o seksualnosti med »romantičnimi prijateljicami«. ¹⁸ Toda tiste prve karijerne ženske, ki so življenje preživele s predanimi tovarišicami, si s svojimi današnjimi razrednimi vrstnicami delijo najbolj bistvene percepcije, vrednote, antipatije in ljubezni, ki so oblikovale njihov obstoj. Poklicne ženske, ki so lezbijke ob koncu 20. stoletja, so potomke teh pionirskih žensk izpred stoletja.

Prevedla: Nataša Velikonja

Literatura

ADDAMS, JANE (1910): *Twenty Years at Hull House, with Autobiographical Notes*. New York: Macmillan.

ALGER, WILLIAM (1868): *The Friendships of Women*. Boston: Roberts.

¹⁸ Glede sodobnih zgodovinarjev, ki zanikajo homoseksualnost svojih subjektov, glej Wells; Doris Faber, *The Life of Lorena Hickok: E. R.'s Friend* (New York: William Morrow, 1981); Dobkin; Fowler; Alice Wexler, *Emma Goldman: An Intimate Life* (New York: Pantheon Books, 1984), str. 182–183. Glej tudi Blanche Cook *The Historical Denial of Lesbianism*, *Radical History Review* 20: 60–65.

- BAKER, JOSEPHINE (1939): *Fighting for Life*. New York: Macmillan.
- BARKER-BENFIELD G. J. (1976): *The Horrors of the Half-Known Life: Male Attitudes Toward Women and Sexuality in Nineteenth Century America*. New York: Harper and Row.
- BECKER RANLETT, JUDITH (1974): *Sorority and Community: Women's Answer to a Changing Massachusetts, 1865–1895*. Doktorska disertacija, Brandeis University.
- BOOTH FOWLER, ROBERT (1986): *Carrie Catt: Feminist Politician*. Boston: Northeastern University Press.
- BRYANT, WILLIAM CULLEN (1977): William Cullen Bryant za Evening Post 13.7.1843. V *Letters of William Cullen Bryant*, 2. zv., W. Cullen Bryant II. In T. G. Voss (ur.): 238–239. New York: Fordham University Press.
- CLARKE, EDWARD HAMMOND (1873): *Sex in Education: or A Fair Chance for Girls*. Boston: J. R. Osgood.
- CONVERSE, FLORENCE (1897): *Diana Victrix*. Boston: Houghton Mifflin.
- COOK WEISEN, BLANCHE (1977): Female Support Networks and Political Activism. *Chrysalis* (jesen) 3: 43–61.
- COOK WEISEN, BLANCHE (1979): The Historical Denial of Lesbianism. *Radical History Review* 20: 60–65.
- COSTELLO, JOHN (1985): *Virtue Under Fire: How World War II Changed Our Social and Sexual Attitudes*. Boston: Little, Brown.
- CROW, CORNELIA (1913): *Harriet Hosmer: Letters and Memories*. London: Bodley Head.
- CROW, DUNCAN (1971): *The Victorian Woman* London: Allen and Unwin.
- DAVIS, ALLEN F. (1973): *American Heroine: The Life and Legend of Jane Addams*. New York: Oxford University Press.
- DAVIS BEMENT, KATHARINE (1929): *Factors in the Sex Life of Twenty-Two Hundred Women*. New York: Harper and Row.
- DEGLER, CARL (1974): What Ought to be and What Was: Women's Sexuality in the Nineteenth Century. *American History Review* (79): 1469–1477.
- DELL, FLOYD (1973): *Love in the Machine Age: A Psychological Study of the Transition from Patriarchal Society*. New York: Farrar, Strauss and Giroux.
- DICKINSON LATOU, ROBERT in LURA BEAM (1934): *The Single Woman: A Medical Study in Sex Education*. New York: Reynal and Hitchcock.
- DOBKIN, MARJORIE H. (1979): *The Making of a Feminist: Early Journals and Letters of M. Carey Thomas*. Kent, Ohio: Kent State University Press.
- DODGE DASKAM, JOSEPHINE (1900): *The Evolution of Evangeline*. *Smith College Stories*. New York: Scribner's.
- DOUGLAS, ANN (1977): *The Feminization of American Culture*. New York: Alfred A. Knopf.
- DRINNON, RICHARD in DRINNON, ANNA MARIA (ur.) (1975): *Nowhere at Home: Letters from Exile of Emma Goldman and Alexander Berkman*. New York: Schocken Books.
- DUGGAN, LISA in WHITLOCK, KAY: *Rituals of Glory and Degradation: The Life of Anna E. Dickinson*. Neobjavljena razprava. New York: Lesbian Herstory Archives.
- ELLIS, HAVELOCK (1936): *Studies in the Psychology of Sex*. New York: Random House.
- FABER, DORIS (1981): *The Life of Lorena Hickok: E. R.'s Friend*. New York: William Morrow.
- FADERMAN, LILLIAN (1981): *Surpassing the Love of Men: Romantic Friendship and Love Between Women from the Renaissance to the Present*. New York: William Morrow.
- FALK, CANDENCE (1984): *Love, Anarchy, and Emma Goldman*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- FIELD, MICHAEL (1898): *Underneath the Bow*. Portland, ME: Thomas B. Mosher.
- FINCH, EDITH (1947): *Carey Thomas of Bryn Mawr*. New York: Harper and Row.

- FRAIKEN NEFF, WANDA (1981): *We Sing Diana*. Boston: Houghton Mifflin.
- GARTRELL, NANETTE in dr. (1977): Plasma Testosterone in Homosexual and Heterosexual Women. *American Journal of Psychiatry* 134 (10): 1117–1118.
- GAY, PETER (1984): Education in the Senses, zv. I. V *The Bourgeois Experience*. New York: Oxford University Press.
- HART, LAVINIA (1901): A Girl's College Life. *Cosmopolitan* (junij)31: 192.
- HEAPE, WALTER (1913): *Sex Antagonism*. London: Constable.
- HOROWITZ LEFKOWITZ, HELEN (1986): *Alma Mater: Design and Experience in the Women's Colleges from their Nineteenth Century Beginnings to the 1930s*. Boston: Beacon Press.
- JOHNSON ROSWELL, H. IN STUTZMAN, BERTHA (1915): Wellesley's Birth Rate. *Journal of Heredity* (maj) 6: 231–232.
- JOSEPHSON, MATTHEW (1967): *Infidel in the Temple*. New York: Knopf.
- KENDALL, ELAINE (1975): *Peculiar Institutions: An Informal History of the Seven Sister College*. New York: G.P. Putnam's Sons.
- KINSEY, ALFRED, POMEROY, WARDELL, MARTIN, CLYDE in GEBHARD, PAUL (1953): *Sexual Behavior in the Human Female*. Philadelphia: Saunders.
- LADIES HOME JOURNAL (1892): At Home with the Editor. April: 12.
- LEACH, JOSEPH (1970): *Bright Particular Star: The Life and Times of Charlotte Cushman*. New Haven: Yale University Press.
- LOMBROSO, CESARE (1895): *The Female Offender*. London: T. Fischer Unwin.
- MANAHAN, NANCY (1981): Future Old Maids and Pacifist Agitators. V razpravi *Lesbian Survival Strategies: 1850–1950*, National Women's Studies Association.
- MANN, ARTHUR (1954): *Yankee Reformers in the Urban Age*. Cambridge: Harvard University Press.
- McGOVERN, JAMES R. (1969): Anna Howard Shaw: New Approaches to Feminism. *Journal of Social History*, (zima) 135–153.
- MOSHER, CLELIA D.(1980): *The Mosher Survey: Sexual Attitudes of Forty-Five Victorian Women*. J. MacHood in K. Wanburg (ur.). New York: Ayer.
- NEWCOMER, MABEL (1959): *A Century of Higher Education for Women*. New York: Harper and Row.
- O'NEILL, WILLIAM (1969): *Everyone Was Brave: The Rise and Fall of Feminism in America*. Chicago.
- OTIS, MARGARET (1913): A Perversion Not Commonly Noted. *Journal of Abnormal Psychology* 8 (2): 113–116.
- PECK GRAY, MARY (1944): *Carrie Chapman Catt*. New York: H. W. Wilson.
- PETRIK, PAULA: *Into the Open: Lesbianism at the Turn of the Century*. Neobjavljena razprava. New York: Lesbian Herstory Archives.
- PORTER, KATHERINE ANNE in STEIN, GERTRUDE (1947): A Self-Portrait. *Harpers* (december) 195: 519–527.
- RAINER, J. D., MESNIKOFF, A., KOLB, L. C., CARR, A (1960): Homosexuality and Heterosexuality in Identical Twins. *Psychosomatic Medicine* 22: 51–58.
- ROTHMANN, ELLEN (1984): *Hands and Hearts: A History of Courtship in America*. New York: Basic Books.
- ROZET SMITH, MARY (1943): *Exploring the Dangerous Trades: The Autobiography of Alice Hamilton, M.D.* Boston: Little, Brown.
- RUPP, LEILA J. (1980): Imagine My Surprise: Women's Relationships in Historical Perspective. *Frontiers* 5(3): 63–64.
- RUPP, LEILA J. Rupp (1981): Imagine My Surprise': Women's Relationships in Historical Perspective. *Frontiers* 5(3): 62.

- SALHI, NANCY (1979): Smashing: Women's Relationships Before the Fall. *Chrysalis* 8: 21.
- SCHULMAN, SARAH (1986): When We Were Very Young: A Walking Tour Through Radical Jewish Women's History on the Lower East Side, 1879–1919. *Sinister Wisdom* 29/30: 232–253.
- SCHWARZ, JUDITH (1979): Yellow Clover: Katharine Lee Bates and Katharine Coman. *Frontiers (pomlad)* 6(1): 59–67.
- SCHWARZ, JUDITH (1986): *Radical Feminists of Heterodoxy: Greenwich Village, 1912–1950*. Norwich, Vt.: New Victorian Publishers.
- SCRIBNER'S MONTHLY (1873): A New Women's College. *Scribner's Monthly* (oktober) 6: 748–749.
- SHADE, WILLIAM G. (1978): A Mental Passion: Female Sexuality in Victorian America. *International Journal of Women's Studies* 1 (1): 16.
- SLATER, MIRIAM in GLAZER, PENINA M.: *Female Friendships and the Emergence of Professionalism*. Neobjavljena razprava. New York: Lesbian Herstory Archives.
- SPRAGUE, ROBERT J. (1915): Education and Race Suicide. *Journal of Heredity* (maj) 6: 158–162.
- STOCKHAM, ALICE (1887): *Tokology: A Book for Every Woman*. Chicago.
- WADSWORTH LONGFELLOW, HENRY 81849): *Kavanagh*. Boston: Ticknor, Reed and Fields.
- WEBER LINN, JAMES (1935): *Jane Addams: A Biography*. New York: Appleton Century.
- WELTER, BARBARA(1976): The Cult of True Womanhood, 1820–1860. V *Dimity Convictions: The American Woman in the Nineteenth Century*, 21–41. Athens, Ohio: Ohio University Press.
- WELLS, ANNA MARY (1978): *Miss Marks and Miss Woolley*. Boston: Houghton Mifflin.
- WEXLER, ALICE (1984): *Emma Goldman: An Intimate Life*. New York: Pantheon Books.
- WILLARD, FRANCES E. (1889): *Glimpses of Fifty Years: The Autobiography of an American Woman*. Chicago: H. J. Smith.
- WOLF, CHARLOTTE (1971): *Love Between Women*. New York: Harper and Row.